

Vestlandsforskning
Postboks 163, N-6856 Sogndal
Telefon: 57 67 61 50 Fax: 57 67 61 90
Internett: www.vestforsk.no

VF-rapport 7/2000

Nordmenns friluftsliv og naturopplevelser

Et faktagrunnlag fra en panelstudie av
langtidsendringer 1986-1999

Av

Jon Teigland

VF Prosjektrapport

Rapport tittel Nordmenns friluftsliv og naturopplevelser Et faktagrunnlag fra en panelstudie av langtidsendringer 1986-1999	Rapportnr. 7/00
	Dato 14.06.2000
	Gradering Åpen
Prosjekttittel Friluftstrender	Tal sider
	Prosjektnr
Forskarar Jon Teigland	Prosjektansvarleg Jon Teigland
Oppdragsgjevar Miljøverndepartementet	Emneord Friluftsliv, trender
Samandrag Rapporten presenterer hovedresultat fra en landsomfattende intervjuundersøkelse om nordmenns friluftsliv. Formålet er å bidra til faktabasert kunnskap om endringer i friluftsatferd og hvordan ulike former for fritidskapital har utviklet seg fra 1986 til 1999. Det er også sett på endringer i løpet av de siste 25 årene (1974 -1999), og hvordan befolkningen har begynt å ta nye former for utendørs rekreasjon i bruk.	
Andre publikasjoner frå prosjektet	
ISBN nr 82-428-0187-8 ISSN: 0803-4354	Pris Kr 150,-

Forord

Denne rapporten gir en kort oversikt over enkelte hovedresultat fra en landsomfattende intervjuundersøkelse om nordmenns friluftsliv. Formålet er å bidra til mer faktabasert kunnskap ved å beskrive endringer i friluftsatferd og hvordan ulike former for fritidskapital har utviklet seg de siste 13 årene (1986-1999). Avslutningsvis er det også sett på endringer i løpet av de siste 25 årene (1974 -1999), og hvordan befolkningen har begynt å ta nye former for utendørs rekreasjon i bruk.

Meget knappe ressurser er årsaken til at rapporten begrenser seg til enkle beskrivelser av om nordmenn deltar eller ikke i friluftsliv og om de har tilgang til ulike typer av fritidskapital. I liten grad er det noen analyse av årsakene til at friluftsatferd og ressurser har vært stabile eller endret seg. Rapporten er laget som et grunnlagsdokument til Miljøverndepartementets arbeide med en Stortingsmelding om friluftsliv. Tidsknapphet gjør at en rekke spørsmål bør følges opp seinere. Det er her heller ikke vært tid til å sammenligne eller referere til andre undersøkelser.

Statistisk Sentralbyrå har foretatt intervjuarbeidet og også levert registerdata om inntekts- og utdanningsforhold. Øivin Kleven og Rune Steffensen ved SSB's intervjukontor skal ha takk for nyttig og hyggelig samarbeide.

Miljøverndepartementet har dekket utgiftene til å få med noen få ekstra spørsmål om friluftsliv i en undersøkelse om langtidsutviklingen i nordmenns ferievaner, som var finansiert av Norges Forskningsråd ved Reiselivsprogrammet. Miljøverndepartementet ved Friluftslivseksjonen har også bidratt økonomisk til arbeidet med å skrive og publisere denne rapporten i all enkelthet. En takk til Harald Ruberg og Espen Koksvik for bidragene. Ved Vestlandsforskning har Carlo Aall og Erling Holden gitt nyttige kommentarer til innholdet.

Jon Teigland

Lillehammer/Sogndal juni 2000.

Innholdsfortegnelse

Forord	iii
Sammendrag	vii
Summary	viii
1 Innledning	1
2 Friluftaktivitet	3
2.1 Nordmenns interesse for friluftslivet på årsbasis.....	3
2.1.1 Aktivitetsnivået generelt.....	3
2.1.2 Variasjon i aktivitetsnivå.....	3
2.1.3 Endring i aktivitetsnivå.....	5
2.1.4 Endring i aktivitetsform for fotturenes del	7
2.2 Ferieaktiviteter og friluftsliv i sommerferiene.....	9
2.3 Nordmenns interesse for kommersielt friluftsliv og naturopplevelse.....	10
2.4 Interessen for å ha et feriested i naturomgivelser	11
3 Endringer i fritidskapital.....	13
3.1 Fritidens omfang.....	13
3.1.1 Kortere arbeidsuke.....	13
3.1.2 Frilørdagsordningen.....	15
3.1.3 Ferieordningene	16
3.1.4 Pensjonsordninger, skolegang og kvinners yrkesaktivitet.....	17
3.2 Tilgang til fritidshus	18
3.2.1 Eie/disponere	18
3.2.2 Anskaffelse av fritidshuskapital	19
3.2.3 Krav til boligstandard på hytta	20
3.2.4. Bruken av fritidshusressursene.....	21
3.3 Ferdigheter.....	22
3.3.1 Svømmeferdighet.....	22
3.3.2 Skiferdighet	23
3.3.3 Språkferdighet	24
3.4 Fysisk helse.....	25
4 Langtidsprosesser og rekruttering til utendørs rekreasjon.....	27
4.1 Rekruttering til "nye aktiviteter" de siste 25 år fra 1974 til 1999.....	27
4.1.1 Slalåm	27
4.1.2 Sykling utenfor vei,snøscooterkjøring og golf	29
4.2 Rekruttering til tradisjonelle mataukeaktiviteter og lengre fotturer, skiturer.....	31
4.2.1 Lengre fotturer	31
4.2.2 Skiturer	33
4.2.3 Fiske.....	33
4.2.4 Bærtur, sopptur	35
4.2.5 Jakt.....	36
4.3 Substitusjonsprosesser mellom aktiviteter fra 1986 til 1999.....	36
5. Problemstillinger som her ikke er belyst og foreløpig konklusjon:.....	39
Vedlegg I. Undersøkellesmetoden og vurdering av feilkilder	41
1 Stabil målemetode og et stabilt utvalg som hovedstrategi.....	41
2 Representativitet og etter-stratifisering.....	41
3 Statistisk usikkerhet	44
4 Feilregistreringer.....	45
5 Effekter av endret design (telefon kontra besøksintervju).....	45
6 Effekter av endret spørsmålsformuleringer	46

7 Effekter av aldersforskyvningen fra 1986 til 1999.....	47
8 Unormale måletidspunkt.....	48
Referanser:.....	50

Tabellregister:

Tabell 1 Alderspanelet (29-79 år) etter om de hadde utøvde ulike friluftsliv- og utendørs rekreasjonsaktiviteter i 1986, 1999.....	5
Tabell 2 Alderspanelet (29-79 år) etter aktivitetsnivå for seks viktige friluftslivaktiviteter på årsbasis som det ble stilt spørsmål om både i 1986 og 1999*. Prosent og gjennomsnittlig antall ganger.....	6
Tabell 3 Kvinner og menn i ulike alder i alderspanelet (29-79 år) etter aktivitetsnivå for seks viktige friluftslivaktiviteter på årsbasis som det ble stilt spørsmål om både i 1986 og 1999*. Gjennomsnittlig antall ganger utøvd.	6
Tabell 4 Voksne nordmenn (29-74 år) som gikk fottur (dagstur) i fjellet siste år etter lengste fottur (dagstur) generelt i 1974 og 1999. Prosent.....	8
Tabell 5 Voksne nordmenn (29-90 år) etter lengste fottur/dagstur i 1999. Prosent	8
Tabell 6 Alderspanelet (29-79 år) etter om de hadde deltatt i ulike ferieaktiviteter på lengste sommerferietur 1986, 1999. Prosent.....	10
Tabell 7 Hele panelet 29-91 år etter om de i 1999 hadde vært med på ulike typer av organiserte turer eller naturopplevelser i Norge og betalt for det. Prosent.....	11
Tabell 8 Alderspanelet (29-79 år) etter antall arbeidstimer per uke i 1986 og 1999. Prosent..	13
Tabell 9 Alderspanelet (29-79 år) etter antall arbeidstimer per uke i 1986 og 1999 etter om de var selvstendige, ansatte eller arbeidet i familiebedrift. Antall timer.....	14
Tabell 10 Yrkesaktive og hele panelet etter endringene i antall arbeidstimer per uke fra 1986 til 1999. Basis 1595 intervjuobjekt. Prosent.....	15
Tabell 11 Ansatte i alderspanelet etter endringer i frilørdagsordninger fra 1986 til 1999. Prosent.	15
Tabell 12 Ansatte i panelet generelt etter om frilørdagsordningen til den enkelt person hadde endret seg og i hvilken retning fra 1986 til 1999. Prosent. Basis: 656 IO som var ansatt både i 1986 og 1999.....	16
Tabell 13 De ansatte i alderspanelet (29-79 år) etter hvor mange ferieuker med lønn de hadde rett til i 1986 og 1999. Prosent	17
Tabell 14 Alderspanelet (29-79 år) etter hvor stor andel som hadde pensjon av ulike typer, var under utdanning, arbeidsledig eller yrkesaktive i 1986 og 1999. Prosent	18
Tabell 15 Alderspanelet (29-79 år) og hele panelet etter tilgang til fritidshus i 1986, 1999. Prosent	19
Tabell 16 Hele panelet etter tilgang til fritidshus i 1986 og 1999. Basis 1595 IO. Prosent.	20
Tabell 17 Alderspanelet (29-79 år) etter hvor stor andel som eide fritidshus med eller uten boligstandard i 1999, og hvor lenge familien hadde eid fritidshuset. Prosent. Basis 574 personer som eide fritidshus i 1999.....	20
Tabell 18 Fritidshuset som ligger i Norge og i nærhet av tidligere bosted for familie/slekt etter om det har boligstandards, dvs. vannklosett og dusj.....	21
Tabell 19 Alderspanelet (29-79 år) etter hvor stor andel av fritidshuseierene som overnattet på egen hytte/fritidsbolig på sommerferietur og antall netter de overnattet på lengste og nest lengste sommerferietur.	22
Tabell 20 Hele panelet etter svømmeferdighet i 1999. Prosent. Basis 1595 IO.....	23
Tabell 21 Hele panelet etter skiferdighet i 1999. Prosent. Basis 1595 IO.....	24

Tabell 22 Hele panelet (29-91 år) etter om de ville ha språkproblem om de måtte klare seg på egen hånd i et engelsktalende land. Prosent. Basis 1595 IO	24
Tabell 23 Hele panelet og alderspanelet (29-79 år) etter fysisk helse i 1986, 1999. Prosent...	25
Tabell 24 Hele panelet etter fysisk helse både i 1986 og 1999. Prosent. Basis 1595 IO.....	26
Tabell 25 Personer 15-74 år som hadde utøvd slalåm/utfor siste 12 måneder i 1974, 1986, 1989 og 1999 etter ulike aldersgrupper. Prosent.	28
Tabell 26 Personer 29-74 år som kjørte slalåm/utfor siste 12 måneder i 1974, 1999 etter ulike aldersgrupper, landsdel for bosted og kjønn. Prosent.....	29
Tabell 27 Personer 29-74 år som høsten 1999 ikke hadde syklet utenfor vei, på sti eller i terrenget, kjørt snøscooter, spilt golf de siste 12 måneder for ulike aldersgrupper, landsdel for bosted og kjønn. Prosent.....	30
Tabell 28 Personer 29-74 år som høsten 1999 hadde gått lengre fottur (dagstur) i fjellet de siste 12 måneder for ulike aldersgrupper, landsdel for bosted i 1999 og kjønn. Prosent	31
Tabell 29 Personer 29-74 år som høsten 1999 hadde gått lengre skitur i skog, mark eller i fjellet de siste 12 måneder for ulike aldersgrupper, landsdel for bosted i 1999 og kjønn. Prosent.	34
Tabell 30 Personer 29-74 år som høsten 1974, 1999 hadde fisket de siste 12 måneder etter alder, landsdel for bosted og kjønn. Prosent.....	34
Tabell 31 Personer 29-74 år som 1974, 1999 hadde vært på bærtur, sopptur de siste 12 måneder etter alder, landsdel for bosted og kjønn. Prosent.....	35
Tabell 32 Personer 29-74 år som i 1974, 1999 hadde jaktet de siste 12 måneder etter alder, landsdel for bosted og kjønn. Prosent.....	36
Tabell 33 Hele panelet etter andel blant kvinner og menn som hadde sluttet med å gå lengre skiturer i 1999 og om de kjørte slalåm eller utfor i 1999. Prosent. Basis 1595 IO.	38
Tabell 34 Panelets sammensetting etter kjønn og alder sammenlignet med befolkningen generelt for de relevante aldersgruppene i 1986 og 1999.....	42
Tabell 35 Sammenligning av panelet og befolkningen (27-89 år) etter inntekt etter skatt (disponibel inntekt) i 1997. Kilde. Innteksregisteret.	43
Tabell 36 Befolkningen og panelet etter landsdel for bosted 1986, 1999. Prosent	43
Tabell 37 Alderspanelet (29-79 år) i 1999 sammenlignet med hele den norske befolkning i omtrent samme alder (30-79 år) etter sivilstand i 1999. Prosent.....	43
Tabell 38 Standardavvik ved endringer fra en utvalgsundersøkelse generelt til en annen.....	44

Sammendrag

Statistisk Sentralbyrå intervjuet høsten 1999 på oppdrag av Vestlandsforskning et landsomfattende utvalg av voksne nordmenn om deres friluftsliv og feriereiser de siste 12 månedene. Utvalget omfattet 1595 personer i alderen 29-91 år som også var intervjuet av Byrået i 1986, dvs. 13 år tidligere, om de samme temaene. Hovedformålet var å klarlegge hvordan ulike endringer i samfunnet som økt velstand, mer fritid, endringer i familiestruktur og sysselsetting påvirker nordmenns ferieatferd. Meget begrenset tid gjør at slike spørsmål i mindre grad er tatt belyst i denne rapporten.

Formålet her er å bidra til et sikrere faktagrunnlag om nordmenn friluftsliv og naturopplevelser som grunnlag for Miljøverndepartementets arbeide med en Stortingsmelding om friluftsliv. Å beskrive viktige utviklingstrender har vært noe av det sentrale.

Intervjuene viser at det store flertallet (90%) av befolkningen er aktive utøvere av disse formene for fritidsaktiviteter. Interessen for tradisjonelt friluftsliv og nye former for utendørs rekreasjon er omfattende og har dessuten vært i vesentlig vekst de siste 13 årene. Den største veksten målt i antall utøvere er knyttet til fotturer i fjellet, men også nye aktiviteter har vokst betydelig. Antall nordmenn som sykler på stier og i terrenget er for eksempel minst femdoblet de siste 10 årene. En viktig del av veksten er preget av å være en "likestillingsprosess" både mellom aldersgrupper, mellom menn og kvinner, og mellom innbyggerne i ulike landsdeler.

Mye av nordmenns friluftsliv har vært forbausende stabilt både på mellomlang (13 år) og lengre sikt (25 år). Årsaken til de ganske faste rekreasjonsvanene er sannsynligvis at det ikke har foregått radikale økonomiske og sosial forandringer i det norske samfunnet, når en som her fokuserer oppmerksomheten om den vel voksne delen av befolkningen. Det meste av friluftslivet er preget av ikke-kommersielle aktiviteter.

En generell og langsiktig interesse for friluftsliv er blant de viktige faktorer som forklarer om og hvor mye voksne nordmenn deltar i disse aktivitetene. Ulike former for fritidskapital er også viktig, ikke minst aktivitetsrelaterte ferdigheter. Andre faktorer har dessuten vesentlig betydning for om innbyggerne deltar eller ikke. Men en hovedkonklusjon her er at langsiktige interessefremmende virkemidler, og tiltak for å øke folks friluftsf Ferdigheter, vil være viktige elementer av en nasjonal politikk for friluftsliv.

Summary

The Norwegian Central Bureau of Statistics (CBS) interviewed a representative sample of adult Norwegians (29-91 years old) in 1999 about their holiday and outdoor recreation habits the last 12 months. It was the same persons that CBS interviewed 13 years earlier (1986) about the same issues, when they were 16-79 years old.

Western Norway Research Institute is responsible for this panel study and presents the main results in this report. The aim is to contribute to the factual base for a Government White Paper on Outdoor Recreation Policy presented by the Ministry of Environment.

The study shows that the large majority of adult Norwegians (90%) are active participants in these types of leisure activities. The interest in the population has grown the last 13 years, with highest growth in new participants in traditional mountain hiking, but strong growth rates especially among new activities. The participation in off road bicycling has increased more than five times during the last ten years. An important element in these processes has been a trend towards equity, both among age groups, men and women, and among different parts of the country.

The main patterns of outdoor recreation behaviour have, however, been surprisingly stable both on medium (13 years) and long term (25 years). An important reason for this stability is probably that the Norwegian society has not experienced radical changes, neither economically or socially, especially when the focus is on the adults (29-91 years old) as in this study. Most of the Norwegian outdoor recreation is non-commercial.

A general and long-term interest in outdoor recreation in general is among the important factors that explain if and how much Norwegians participate in these activities. Different forms of leisure capital are important too, especially activity related skills as swimming and skiing abilities. Other factors do also contribute. The main conclusion here is, however, that actions for promoting long term interest among the inhabitants, and improving the level of skills, should be important parts of a national policy for outdoor recreation.

1 Innledning

Norske massemedia og forskningsmiljø har vært opptatt av at nordmenns friluftsliv endrer seg, men spørsmålet er om ikke friluftslivet og mange andre fritidsgjøremål i større grad er preget av stabilitet enn endring både på kort og lengre sikt. For de fleste former for friluftsliv er ikke nye aktiviteter, men noe befolkningen har prøvd ut og fått erfaring med over langt tid, og derved etablert som del av sine faste atferdsvaner.

At massemedia fokuser på de endringer som foregår er i og for seg rimelig, for de vil gjerne komme med "nyheter". Problemet er imidlertid at en fokusering på "det nye og uvanlige" kan skape en misvisende og "mediaskapt virkelighet" som ikke gjenspeiler befolkningens reelle situasjon. Hvis et ikke-representativt bilde blir lagt til grunn for norsk politikk, kan det være uheldig. Det er derfor viktig å gjennomføre undersøkelser som kan gi et mest mulig representativt bilde av dagens norske virkelighet og utviklingen over tid. Blant annet for å korrigere massemedias fokusering på det nye og ikke minst det mer ekstremt uvanlige. Men også for å bidra til at ulike interesseorganisasjoner og eksperter har et sikrere grunnlag å bygge sine vurderinger på. Det kan nok også være nyttig for forskere å kunne bruke landsomfattende studier til å vurdere om resultatene fra enkeltprosjekt har begrenset eller generell gyldighet. En skal vel heller ikke se bort fra at forskere også kan ha en egen interesse av å fokusere på endringer. For når virkeligheten endrer seg blir det større behov også for ny forskning.

Formålet med denne beskrivende rapporten er å bidra til faktagrunnlaget om norsk friluftsliv og i hvilken grad friluftslivet er preget av stabilitet eller endring. Her er det fokusert på om voksne nordmenn har tilgang til ulike typer av fritidskapital og om de deltar i friluftsliv eller ikke. Tidligere undersøkelser i inn- og utland har vist at de største endringene i friluftslivet er knyttet til valget mellom å delta eller ikke i friluftaktiviteter, og ikke hvor hyppig den enkelte utøver deltar. Begrenset tid har gjort det nødvendig i dette prosjektet å fokusere på i hvilken grad nordmenn deltar eller ikke, og i mindre grad på endringer i aktivitetshyppighet.

Selve rapporten er et biprodukt av en større undersøkelse av langtidstrender i nordmenns ferievaner som skal klarlegge om eventuell endringer i atferd har sammenheng med store endringer i samfunnet. Disse samfunnsendringene blir ofte referert til som mega-trender i form av økt urbanisering, økonomisk vekst, endringer i familiestruktur, økt likestilling mellom menn og kvinner, samt en tendens til mer fritid. Men effektene på fritidsatferden av disse mega-trendene er ikke belyst her på grunn av ressursknapphet.

Rapporten bygger i hovedsak på en intervjuundersøkelse foretatt av Statistisk Sentralbyrå på oppdrag av Vestlandsforskning høsten 1999 blant et representativt utvalg av den voksne norske befolkningen. De samme 1595 personer ble intervjuet både høsten 1986 og høsten 1999 for å klarlegge langtidsendringene i fritidsatferd, og årsaker til eventuelle endringer. Hovedformålet var å kartlegge stabilitet og endringer i nordmenns ferievaner, mens det å belyse friluftsvanene ble en mindre supplerende tilleggsundersøkelse. Resultatene fra hovedundersøkelsen om ferieatferden vil bli publisert separat, og seinere.

At det er de samme personene som ble intervjuet, gjør at undersøkelsen er en såkalt panelstudie hvor en følger et stabilt utvalg mennesker over tid. Utgangspunktet var et helt

representativt (lotterisk) utvalg av voksne nordmenn i alderen 16-79 år som ble intervjuet i 1986 og fulgt opp igjen i 1999. Svarprosenten var meget høy begge årene (vel 80% både 1986 og 1999). I vedlegg I er det gitt en nærmere oversikt over undersøkelsesmetoden og en kort kritisk vurdering av eventuelle feilkilder.

Et problem når en skal tolke og presentere resultatene er at intervjuobjektene (her også forkortet til IO) ble 13 år eldre fra 1986 til 1999. Mens medlemmene av utvalget var fra 16 til 79 år gamle i 1986 er disse personene blitt fra 29 til 91 år gamle i 1999. De eldste har naturlig nok blitt noe svekket helsemessig, mens de yngste har gått over fra skole til arbeidsliv. For å kunne korrigere effektene av økt alder og endret livsfase for de som ble intervjuet, er det her foretatt en del sammenligninger hvor panelmedlemmenes atferd/fritidskapital i 1986 er sammenlignet med 1999. I disse sammenligningene er aldersgruppen omtalt som "alderspanelet", hvor tallene for 1986 gjelder kun de personene i panelet som var 29-79 år det året. Tallene for 1999 gjelder kun de personene i panelet som var 29-79 år i 1999. Ved på den måten å holde "alder konstant" (samme aldersgruppe 29-79 år) er det mulig å studere reelle endringer i løpet av denne 13 årsperioden og korrigere for effekter av den økte alderen.

Dette "alderspanelet" representerer utviklingen for alle voksne nordmenn i aldersgruppen 29-79 år. Den aldersgruppen økte imidlertid i antall i løpet av denne perioden, og økningen var hele ca 305 000 personer fra 1986 til 1999, noe som utgjør en vekst på 13,9%.

Denne veksten i antall personer er vesentlig. For hvis prosentandelen av alderspanelet som utøvde en aktivitet var stabil fra 1986 til 1999, tilsier økningen på 305 000 flere nordmenn i seg selv at antall personer som var utøvere, økte med 13,9% fra 1986 til 1999, dvs. like mye som befolkningsøkningen. Hvis for eksempel prosentandelen av panelet som eide hytte, økte med 10% fra 1986 til 1999 så økte antall personer som eide hytte med $10+13,9\%=23,9\%$.

I presentasjonen av resultatene i denne rapporten blir det vanligvis fokusert på endringer i "prosentpoeng" og ikke "prosent" eller "antall personer", med enkelte unntak. Det er viktig å være klar over forskjellen mellom disse tre endringsbegrepene. Endringer i prosentpoeng kan tolkes som endringer i "markedsandel", dvs. hvor stor andel av befolkningen eller en aldersgruppe som deltar. En økning i "markedsandel" og prosentpoeng vil imidlertid undervurdere veksten målt i personer eller prosent! På samme måte vil en nedgang i "markedsandel" overvurdere nedgangen i antall utøvere!

Hvis for eksempel prosentandelen av alderspanelet som utøvde en aktivitet var 50% i 1986, og prosentandelen var stabil og 50% også i 1999, så *økte* (!) antall personer som var utøvere med 13,9% siden befolkningsantallet økte med 13,9% disse årene. Hvis prosentandelen som utøvde aktiviteten var 50% i 1986 og sank til 43% i 1999, så indikerer det en nedgang målt i prosentpoeng på 7 ($50-43=7$) og en nedgang målt i prosent på vel 13,9 i prosent ($(50-43)/50=14$). Siden antall innbyggere i alderspanelet økte med 13,9% i denne perioden vil en nedgang i prosentandelen som var utøvere (på ca. 13,9%), tilsvare at antall utøvere var omtrent *stabil* (!) målt i antall personer. For at antall utøvere av en aktivitet skal bli færre og endre seg i en negativ retning, må prosentandelen derfor gå ned med minst 14% (og her sikter 14% da til nedgang i prosent, ikke en nedgang på 14 prosentpoeng).

2 Friluftaktivitet

2.1 Nordmenns interesse for friluftslivet på årsbasis

2.1.1 Aktivitetsnivået generelt

Begrensede resurser gjorde at kartleggingen i 1999 av utøvelsen omfattet kun noen få friluftaktiviteter. Men selv det begrensede omfanget viser at voksne nordmenns interesse for å utøve friluftsliv er mer omfattende enn Miljøverndepartementet (MD) har gitt uttrykk for i Stortingsmelding nr. 8 (1999-2000). MD hevder i den Stortingsmeldingen at bortimot 80% av den norske befolkning utøver en eller annen form for friluftsliv i løpet av året, men panelstudien viser at i 1999 var det 90% av den voksne befolkningen (29-79 år) som deltok i slike aktiviteter. Da er imidlertid panelstudiens kartlegging begrenset til kun seks av de mest tradisjonelle friluftaktivitetene i form av (bading utendørs, lengre fotturer i fjellet, lengre skiturer generelt og matauke aktivitetene bær-, sopp sanking, fiske og jakt.

En årsak til at anslagene er forskjellige kan være at yngre nordmenn under 29 år utøver vesentlig mindre friluftsliv enn vel voksne nordmenn, for de unge aldersgruppene friluftsliv ble ikke kartlagt i 1999 av panelstudien. Men det virker lite rimelig at en stor andel av de yngste aldersgruppene i befolkningen overhodet ikke bader utendørs eller går tur i naturen en eneste gang i løpet av et år. I hvertfall viste panelstudien at i 1986 var det kun 4% av de unge i 15-28 års alderen som ikke hadde utøvd en eneste av de seks tradisjonelle friluftaktivitetene i løpet av de siste 12 månedene. Det må ha skjedd en ganske dramatisk nedgang i de unges friluftsliv for å eventuelt redusere totalandelen som drev friluftsliv i 1999 fra 90 til 80%.

En kontroll viser at andelen som driver vanlige former for friluftsliv på ferieturene sine, har endret seg meget lite fra 1986 til slutten av 1990-tallet. SSB's løpende ferieundersøkelser viser for eksempel at i 1997 (som er det siste året vi har data om dette) var det 50% blant de unge under 29 år som badet i løpet av ferieturen. Den tilsvarende andelen i 1986 blant de unge var 50%, dvs. at det ikke var noen dramatisk nedgang, men en stabil andel som badet i hvertfall på sommerferieturene både i 1986 og 1999. Generelt viste ferieundersøkelsen 1997 at 60% av de unge i 15-28 års alderen, hadde vært på ferietur borte fra hjemmet det året og badet utenom basseng og/eller gått vandretur i naturen på minst en halv times varighet. I tillegg kommer de unge som ikke dro på ferietur det året, men som badet eller gikk tur på hjemstedet.

Selv om panelstudien ikke omfattet de yngre under 29 år gir dette klar indikasjon på at andelen av befolkningen som utøver friluftsliv mer generelt ligger nærmere 90%. Både i 1986 og 1999 var det kun ca. 10% av alderspanelet (29-79 år) som de siste 12 månedene ikke hadde deltatt en eneste gang i minst en av disse seks tradisjonelle friluftaktivitetene.

2.1.2 Variasjon i aktivitetsnivå

Nordmenns utøvelse av friluftsliv er imidlertid mangfoldig og de som ikke driver noen form for friluftsliv, utgjør en ytterlighet. En annen ytterlighet som utgjør en omtrent like stor gruppe (13%) av voksne nordmenn var meget aktive utøvere. De meget engasjerte utøverne deltok i følge eget utsagn minst 60 ganger på årsbasis i matauke aktiviteter (bærplukking,

fiske eller/og jakt) eller det å bade utendørs, gå lengre tur til fots i fjellet eller gå på ski generelt. Denne meget aktive gruppen omfatter over 300 000 voksne personer som drev friluftsliv minst en gang i uka.

Gjennomsnittlig deltok voksne nordmenn (29-79 år) rundt 30 ganger i disse seks aktivitetene på årsbasis, dvs. at godt over en million voksne nordmenn var aktiv utøvere minst en gang annen hver uke. Men det var en betydelig spredning rundt "normalen". Et flertall (63%) av alderspanelet (29-79 år) var relativt aktive utøvere med mer enn 10 ganger deltatt på årsbasis. Hvis "en gang" representerer "en dag eller deler av en dag" betyr det at flertallet i befolkningen brukte minst 10 dager på friluftaktiviteter, mens halvparten deltok nesten 30 dager. 1/3 av de voksne innbyggerne var helt passive eller noe mindre aktive utøvere.

I løpet av denne 13 års perioden økte prosentandelen som var utøvere i alderspanelet for de fleste av de tradisjonelle friluftaktivitetene. Siden antall vel voksne nordmenn (29-79 år) også økte med ca. 305 000 personer, betyr det at antall utøvere målt i personer økte vesentlig. Spesielt har det vært en betydelig vekst i nordmenns interesse for å gå lengre fottur (dagstur) i fjellet (tabell 1). Men her er det da viktig å være klar over at de fleste som går dagstur i fjellet, ikke går flerdagersturer til fots, men dagsturer som sannsynligvis er knyttet til opphold på privateide hytter eller i nærheten av der folk bor.

Hvilke befolkningsgrupper som har kommet til som nye utøvere, er ikke klarlagt foreløpig. Men panelstudien viser at nesten halvparten av den voksne befolkningen (42,9%) er "stabile ikke-utøvere" av det å gå lengre fottur i fjellet, i den forstand at de verken hadde gått slike turer i 1986 eller i 1999.

I 1999 hadde om lag 10% av hele panelet kommet til som "nye utøvere" i den forstand at de ikke gikk lengre fjelltur i 1986, men gikk fottur 13 år seinere. Samtidig hadde 13% av hele panelet "falt fra" som utøvere i den forstand at de hadde gått lengre fottur i fjellet i 1986, men ikke 13 år seinere. Et større frafall enn tilgang av nye utøvere skulle i prinsippet tilsi at det ble en redusert deltakelse generelt, ikke vekst som det her seinere blir dokumentert. Men her referer tallene ikke til "alderspanelet", men til endringene på individ nivå som omfatter alle personene i panelet, også de over 79 år som sannsynligvis blitt del av "frafallet" når de kom opp i 80-års alderen. Substitusjonsprosessene mellom aktiviteter i form av frafall og nyrekruttering er omtalt meget kort mot slutten av rapporten, men på grunn av begrenset tid bare tatt med for å indikere viktige analysemuligheter.

Tabell 1 Alderspanelet (29-79 år) etter om de hadde utøvde ulike friluftsliv- og utendørs rekreasjonsaktiviteter i 1986, 1999

Aktivitetsform	1986 utøvd	1999 utøvd	Endring 1986-99 i			
			Prosentandel %	antall utøvere (1000) 1986 1999 Endring		
Badet utendørs	65,9	68,4	2,5	1.480	1.740	260
Fisket	51,3	54,7	3,4	1.150	1.390	240
Jakt	7,5	9,0	1,5	170	230	60
Bærtur, sopptur	54,6	58,1	3,5	1.230	1.480	250
Lengre fottur i fjellet (dagstur)	33,2	45,7	12,5	750	1.170	420
I skog og mark	49,8					
Løpetur/joggetur	30,1					
Lengre skitur i fjellet (dagstur)	35,7					
I skog og mark	34,7					
Lengre skitur (dagstur generelt)	50,0	48,1	-3,8	1.130	1.230	100
Kortere skitur	55,3					
Motorbåttur, seiltur	50,6					
Rodd, padle	27,9					
Seilbrett	4,0					
Orienterings-, terrengløp	4,4					
Slalåm		15,5			400	
Snøscooter		9,8			250	
Sykling til arbeidet, butikk eller lokale tjenester		49,4			1.260	
Sykling utenfor vei, på sti og i terrenget		20,6			530	
Golf		4,7			120	
Ikke deltatt i de seks aktivitetene det ble spurt både om i 1986 og 1999	9,3	11,0				
Antall intervjupersoner	1130	1531				
Antall innbyggere i de aktuelle aldersgruppene (29-79 år)	2.250 000	2.555 000				305 000

At det har vært en vekst i utøvelsen av det å gå tur i fjellet avviker fra trenden i det mer hverdagslige mønsteret for fysisk aktivitet. En undersøkelse fra Transportøkonomisk institutt (TØI) dekker daglige reiser og ferdsel til fots og på sykkel fra omtrent samme periode (1985-1998), og viser at antall turer til fots i det daglige er redusert med i overkant av 20% i løpet av 13 år. Antall sykkelturer er også redusert klart i løpet av disse årene (Stangeby og Norheim, 1999). Årsaken til nedgangen i den daglige ferdsel til fots er i like stor grad økt bilhold og flere som har førerkort i befolkningen, men i tillegg er de to drivkreftene kombinert med en relativt sterk underliggende negativ trend.

2.1 3 Endring i aktivitetsnivå

Voksne nordmenn (29 år og eldre) har generelt blitt noe mer aktive utøvere av friluftsliv i løpet av perioden 1986-1999, men det har neppe vært betydelige endringer. Panelstudien indikerer at aktivitetsnivået økte ca. 14%, fra et gjennomsnitt på 29 ganger i 1986 til 33 ganger i 1999 på årsbasis. Da sammenligner vi kun nordmenn som var 29-79 år gamle i 1986 med nordmenn som var 29-79 år i 1999 og begrenser sammenligningen til de seks samme friluftslivaktivitetene som det ble stilt spørsmål om både i 1986 og 1999 (tabell 2). En hovedårsak til at aktivitetsnivået økte 10-15% er nok at andelen meget engasjerte utøvere økte disse årene.

Tabell 2 Alderspanelet (29-79 år) etter aktivitetsnivå for seks viktige friluftaktiviteter på årsbasis som det ble stilt spørsmål om både i 1986 og 1999*. Prosent og gjennomsnittlig antall ganger.

	Ikke deltatt i det hele tatt	1-99 ganger	"Ekstremt mye", dvs. 100 ganger og mer på årsbasis	I alt	Gjennomsnittlig antall ganger	Antall intervju
1986	12,0	88,9	1,8	100	29	1116
1999	11,1	84,4	4,6	100	33	1531

* Badet utendørs, lengre fottur i fjellet, lengre skitur generelt, fiske, bær- og sopptur og jakt.

En del av den økte utøvelsen av friluftsliv henger sammen med økt kvinnelig aktivitet. Panelstudien viser at kvinner i alle aldersgrupper, med unntak av de over 75 år, i større grad har blitt friluftsutøvere (tabell 3). Det er en utvikling som en finner igjen også i Nord-Amerika (Simmons 1994), men i det landet er nok mange former for friluftsliv mer preget av kvinnelige utøvere enn i Norge (Henderson 2000). Forklaringen er nok at norske menn er mer aktive utøvere enn amerikanske menn, og ikke at amerikanske kvinner er mer aktive enn norske kvinner.

En kunne kanskje trodd at veksten i norske kvinners deltakelse først og fremst har sammenheng med at de eldste kvinnene etter hvert blir erstattet med noe mer friluftsvante yngre kvinnelige generasjoner. Men det er neppe bare en slik "generasjonsutskifting" som pågår. De norske kvinnene som var 55-74 år i 1999, hadde riktignok et vesentlig høyere aktivitetsnivå enn den samme aldersgruppen kvinner hadde 13 år tidligere. Men aktivitetsnivået har også økt blant de aller yngste kvinnene (29-34 år) (tabell 3).

Aktivitetsnivået blant voksne norske menn økte minst blant de yngre mennene (29-34 år) og hadde sågar en nedgang blant vel voksne menn (65-74 år) til tross for at nettopp den aldersgruppen har fått klart mer fritid på grunn av redusert pensjonsalderen. De middelaldrene mennene (35-54) økte derimot sin friluftaktivitet klart fra 1986 til 1999. Det som har foregått de siste 13 årene, er derfor en endring mot mer "likestilling" av aktivitetsnivået blant kvinner og menn, hvor kvinner har økt sin aktivitet mer enn menn.

Tabell 3 Kvinner og menn i ulike alder i alderspanelet (29-79 år) etter aktivitetsnivå for seks viktige friluftaktiviteter på årsbasis som det ble stilt spørsmål om både i 1986 og 1999*. Gjennomsnittlig antall ganger utøvd.

Aldersgruppe	Kvinner			Menn		
	1986	1999	Endring 1986-1999 I prosentpoeng	1986	1999	Endring 1986-1999 I prosentpoeng
29-34 år	22	33	+11	40	42	+2
35-44	28	33	+ 5	38	46	+8
45-54	28	31	+ 3	34	41	+7
55-64	16	26	+10	35	37	+2
65-74	9	14	+ 5	34	30	-4
75-79	*	4	*	25	29	+4
I alt	23	27	+ 4	36	39	+3
Antall IO	595	778		535	753	

* For få IO (dvs. under 20 personer), og for stor statistisk usikkerhet til publisering.

Det at det gjennomsnittlige aktivitetsnivået ikke har endret seg vesentlig, utelukker ikke at det kan ha vært betydelige endringer for den enkelte person (på individ nivå). Men slike endringer har eventuelt omtrent oppveid hverandre i den forstand at antall personer som har blitt mindre aktive, er oppveid av personene som har blitt mer aktive. En nærmere sammenligning av svarene i 1986 og 1999 for den enkelte person viser at vel 40% av hele panelet oppga å ha deltatt omtrent like mange ganger i de seks ulike friluftaktivitetene til sammen, selv når det hadde gått 13 år mellom intervjuene. Denne meget stabile gruppen av utøvere omfatter da de personene som høyst endret sitt aktivitetsnivå med en gang mer eller mindre friluftsdeltakelse per måned for de seks ulike aktivitetene samlet sett. Nivåendringene for flertallet (64%) av panelmedlemmene utgjorde ikke mer enn at de deltok høyst en gang mer eller mindre i friluftsliv per annen uke. Men en liten gruppe (1,5%) oppga "ekstreme endringer" i form av at de i 1999 enten utøvd friluftsliv 100 ganger (dager) mer enn i 1986 eller hadde redusert sin utøvelse minst like mye i løpet av denne 13 års perioden.

Stabiliteten i aktivitetsnivå på individ planet er meget stor når en tar i betraktning at personene er intervjuet med 13 års mellomrom og neppe kan ha husket hva de svarte 13 år tidligere. Den mest sannsynlige forklaringen på stabiliteten er at friluftsliv er blitt en vane i den voksne norske befolkning og at friluftslivet derfor har endret seg lite i volum per 1000 innbygger.

Det stabile atferdsmønsteret tilsier nok samtidig at det i løpet av disse 13 årene ikke har skjedd vesentlige endringer i de faktorene som påvirket hovedmønsteret i nordmenns friluftsliv. En alternativ forklaring kunne være at siden opplysningene bygger på personenes egen rapportering av sin aktivitet kan stabiliteten muligens også skyldes at voksne nordmenn har et ganske fastlåst selvbylde og derfor svarer ut fra det stabile selvbylde og uten hensyn til eventuell svingninger i sin reelle atferd. Det er eventuelt vanskelig å forstå hvorfor de i den samme undersøkelsen skulle svare på en stabil måte også når det gjelder hva de hadde gjort på sine konkrete ferieturer i 1986 og 1999, hvis et "stabilt" selvbylde var forklaringen og ikke reelle atferdsendringer (noe vi kommer tilbake til). Det mest sannsynlige er at det er en reell stabilitet i voksne nordmenns atferd som er forklaringen.

2.1.4 Endring i aktivitetsform for fotturenes del

Selv om utøvelsen av friluftaktiviteter kan være relativt stabil i volum, behøver ikke innholdet i en aktivitet eller friluftslivet generelt være stabilt. De lengre fotturene i fjellet kan for eksempel ha blitt vesentlig kortere i distanse. Det kan eventuelt øke behovet for å gjøre avstanden mellom en del turisthytter kortere, enten ved å bygge enkelte nye hytter der hvor det er spesielt langt mellom hyttene eller tilrettelegge enkelte turstier med spesielt kort avstand mellom hyttene for å gjøre fjellet lettere tilgjengelig for nye brukergrupper. Slike opplysninger ble ikke samlet inn i panelstudien. Men en foreløpig sammenligning med tidligere landsomfattende studier indikerer at nordmenns turer til fots *ikke* har blitt redusert i distanse, men heller at fotvandrerne nå går noe lengre i gjennomsnitt. Det er i hvert fall tilfelle når vi ser på den lengste fotturen folk har gått generelt i løpet av det siste året, og begrenser sammenligningen til dem som gikk minst en fottur i fjellet det året.

36% av dem som gikk fottur i fjellet i 1986 hadde gått over 2 mil på sin lengste dagstur til fots det året enten fotturen var i fjellet eller i skog og mark. I 1999, 13 år seinere, hadde denne andelen økt slik at 44% av dem som hadde vært på fottur i fjellet, hadde gått minst like langt på den lengste fotturen (tabell 4).

Tabell 4 Voksne nordmenn (29-74 år) som gikk fottur (dagstur) i fjellet siste år etter lengste fottur (dagstur) generelt i 1974 og 1999. Prosent

Lengste fottur (dagstur) det siste året	1974	1999
Under 5 km	6,5	4,3
5-9 km	17,0	12,7
10-14 km	22,3	20,7
15-19 km	17,9	17,6
20-29 km	21,7	25,9
30-49 km	12,1	13,9
50 km og over	2,2	4,2
I alt	100	100
Antall IO	575	663

17% av dem som oppga å ha vært på fottur i fjellet i 1999, hadde gått under 10 km på sin lengste fottur det året. Det indikerer nok at disse personene neppe har vært på noen flerdagers fottur fra turisthytte til turisthytte i fjellet, selv om disse dagsturvandrerne klart er "sprekere" og går lengre fotturer enn nordmenn flest. Voksne nordmenn generelt gikk i 1999 vesentlig kortere turer enn dem som hadde vært på tur til fots i fjellet det året (tabell 5). Det året gikk 2/3 av voksne nordmenn generelt høyst 10-15 km på sin lengste fottur. Nesten 45% av den voksne befolkningen hadde med andre ord gått høyst 10 km på sin lengste tur til fots (mot 17% blant "fjellvandrerne").

Det er mulig at dagens fjellvandrere er blitt mindre interessert i å gå de riktig lange dagsturene i mellom turisthyttene. Men hvis turistforeningene ønsker å redusere avstanden mellom enkelte turisthytter i fjellet for å gjøre fjellet mer tilgjengelig, er det mulig at en skal sikte mer inn mot å få nye grupper til å gå flerdagerstur enn å tilrettelegge for de eksisterende fjellvandrerne. For de sistnevnte har nok neppe blitt mindre spreke generelt i løpet av perioden 1974-1999.

Tabell 5 Voksne nordmenn (29-90 år) etter lengste fottur/dagstur i 1999. Prosent

Lengste fottur/dagstur det siste året	1999 NB aldersgruppene 29-90
Under 5 km	22,6
5-9 km	21,6
10-14 km	20,6
15-19 km	11,3
20-29 km	14,5
30-49 km	6,6
50 km og over	2,4
Ikke gått/vet ikke	0,8
I alt	100
Antall IO	1595

2.2 Ferieaktiviteter og friluftsliv i sommerferiene

Det er ulike teorier om hvordan folks ferievener utvikler seg. Noen tror at de som ferierer er blitt mer opptatt av egen aktivitet og ulike former for opplevelser, og ikke minst kulturelle opplevelser. På dette området er panelstudien så lang kun brukt til å klargjøre hvordan aktivitetsmønsteret har endret seg på den lengste sommerferieturen for dem som reiste på ferietur disse to årene.

Hvis vi sammenligner kun alderspanelet (29-79 år) viser det seg å være stor grad av stabilitet i aktivitetsmønsteret fra 1986 til 1999 i sommerferiene (tabell 6). Det har *ikke* vært noen vekst i voksne nordmenns interesse for kulturaktiviteter under ferieturene om sommeren, enten det da er aktive former som det å bruke feriene til å delta i sommerkurs, skoler eller sommerleir, eller mer "passive kulturkonsum" i form av besøk på museum, festivaler eller severdigheter. Det er heller ikke slik at voksne nordmenn er blitt mer aktive i den forstand at de er mindre interessert i å hvile seg (hele dagen) i sommerferiene.

Det er dessuten ikke vært noen økt sosial interesse i form av at den lengste sommerferien i økende grad er brukt til å besøke slekt og venner, eller å ha besøk av slekt og venner på eget feriested. Det er heller ikke noen klar vekst i voksne nordmenns interesse for å bruke sommerferiene til å gå i butikker for handle. Men det er en statistisk sikker vekst i andelen som deltok i fornøyelser i 1999 i form av det å besøke restaurant, danse med m.m. sammenlignet med sommerferiene i 1986. Det var også klart flere voksne nordmenn som deltok i ulike friluftaktiviteter sommeren 1999 enn sommeren 1986 når det gjelder det å gå tur i skog og mark, i fjellet, og det å dra på båtture/seilturer. **Hvis voksne nordmenn har begynt å delta mer i noen ferieaktiviteter om sommeren, så er det i tradisjonelle friluftaktiviteter.** Dette stemmer overens med den økte egenaktiviteten generelt på årsbasis som er dokumentert tidligere i denne rapporten.

Hva som er årsakene til at voksne nordmenn driver med mer friluftaktiviteter i sommerferien, er ikke klargjort så langt. Veksten i badeaktivitet fra 1986 til 1999 kunne ha sammenheng med at flere nordmenn reiser til utlandet på sommerferie, men panelstudien viser at voksne nordmenn *ikke* har dratt mer på ferietur utenlands sommeren 1999 enn 13 år tidligere. Det har imidlertid vært en viss økning av trafikken av nordmenn til Nord-Norge i løpet av disse årene, men det forklarer vel neppe den økte badeaktiviteten (spesielt ikke siden været sommeren 1999 nordpå ikke akkurat tilsa høy badeaktivitet). Den økte interessen for å gå tur i skog og mark og fjellet er nok heller ikke tilfredsstillende utenlands, slik at den må være et fenomen som har slått ut i hjemlig feriesammenheng.

Hovedinntrykket er at det er betydelig grad av stabilitet i ferieaktivitetene når en sammenligner vel voksne nordmenns gjøremål på lengste sommerferietur i 1986 og 1999, og begrenser sammenligningene til samme aldersgruppe (29-79) år begge årene. Dette er da stabilitet på gruppenivå for alderspanelet sin del. På individ nivå er det betydelige endringer fra sommeren 1986 til 1999, både i form av økt deltaking og redusert deltaking i friluftslivets aktiviteter. Et fellestrekk er imidlertid at omtrent 50% av dem som ikke badet utendørs eller gikk tur i skog og mark i løpet av den lengste sommerferieturen 1986, heller ikke gjorde det på den lengste sommerferieturen i 1999. De som deltok i en aktivitet sommeren 1986, har imidlertid både økt og redusert sin deltakelse 13 år seinere som naturlig kan være. Interessen for en aktivitet og mulighetene kan svinge over en slik periode, men hovedtrekkene i aktivitetsmønsteret synes å være stabile.

Tabell 6 Alderspanelet (29-79 år) etter om de hadde deltatt i ulike ferieaktiviteter på lengste sommerferietur 1986, 1999. Prosent.

	Utøvd blant de som var på lengste sommerferietur)	
	1986	1999
Hvilt hele dagen	65,8	66,8
Besøkt slekt	43,2	40,7
Besøkt venner	39,2	37,9
Hatt besøk av slekt	31,6	29,9
Hatt besøk av venner	32,7	32,0
Deltatt i sommerleir, kurs, ferieskole	1,8	3,3
Besøkt festival (innen musikk, film, teater og lignende)	5,7	7,2
Besøkt museer	24,2	24,1
Besøkt andre severdigheter, minnesmerker, kirker m.v.	39,4	40,4
Besøkt dyrepark, folkepark, lekepark (Legoland) m.v	28,8	30,8
Vært på handletur	71,0	73,7
Vært på restaurant, dans eller andre fornøyer	39,8	47,8
Gått tur i skog og mark	49,0	59,0
Gått tur i fjellet	22,0	25,3
Gått kortere spaserter	85,5	*
Vært på båtturer, seilturer	36,9	39,8
Drevet annen form for utendørs sport	21,1	*
Badet utendørs, tatt solbad	59,7	66,4
Fisket i ferskvann	11,0	19,9 (fersk+sjø 99)
Fisket i saltvann	21,0	*
Lest bøker, aviser, blader, tidsskrifter og lignende	87,2	87,9

* Spørsmålet ble ikke stilt i 1999

2.3 Nordmenns interesse for kommersielt friluftsliv og naturopplevelse

Intervjuene høsten 1999 viste at kun 10% av den voksne norske befolkning noen gang hadde betalt for å være med på organiserte former for friluftsliv og naturopplevelse i Norge. Det mest vanlige var å ha vært med på organiserte fotturer i fjellet, organiserte rideturer eller brevandring. Men det er høyst 3% av panelet som hadde vært med på de enkelte typer av betalte opplegg selv (tabell 7). Selve utøvelsen av friluftsliv og det å oppleve natur har derfor vært en ikke-kommersiell aktivitet som nordmenns flest organiserer selv. En studie blant 500 utenlandske turister som overnattet på leid hytte, den mest utbredte ferieformen blant utenlandske tilreisende, viser samme mønster. Utlendingene kom for å oppleve natur, men klarte seg stort sett selv uten kommersielle guideopplegg og uttrykte at det var slik de ønsket det i Norge (Teigland 1996). Men både utlendinger og nordmenn bruker til en viss grad kommersielle tilbud i forbindelse med overnatting, transport og bespisning, men i mindre grad i forbindelse med selve friluftaktivitetene og naturopplevelsene.

Dette viser at kommersielle former for friluftsliv og naturopplevelse i Norge har vært et "nisje-produkt" og trolig kan forbli det også en god stund framover. Erfaringer fra praktiske forsøk med å tilrettelegge aktivitetstilbud med naturorienterte opplevelser viser at forbrukernes interesse ofte er begrenset. Noen unntak finnes, men det synes å være klare begrensninger i forbrukernes interesse (Teigland 1996 og 1997 gir nærmere omtale).

Tabell 7 Hele panelet 29-91 år etter om de i 1999 hadde vært med på ulike typer av organiserte turer eller naturopplevelser i Norge og betalt for det. Prosent.

Typer av organiserte turer eller naturopplevelser	Andel som noen gang har betalt i Norge.
Opplive elg i naturlig miljø	1,8
Opplive hval ved Norskekysten	0,9
Delta på organiserte fotturer i fjellet	3,3
Delta på organiserte rideturer	3,1
Vandre på isbre	3,5
Delta i organisert fjellklatring	0,6
Padle i gummibåt i elvestryk (rafting)	1,9
Delta på organisert havseiling	1,4
IKKE betalt for noe av dette	87,9
Har noen gang betalt for minst en slik tur/oplevelse i Norge	12,1
Antall intervjupersoner	1595

2.4 Interessen for å ha et feriested i naturomgivelser

Det er hevdet at nordmenn i løpet av de siste 10-15 årene er blitt vesentlig mer interessert i å feriere i større byer og på større turiststeder enn tidligere. Panelundersøkelsen bekrefter ikke dette bildet når det gjelder den lengste sommerferieturens del. Andelen som valgte å feriere fast på et sted, økte noe fra sommeren 1986 til 1999, og 2/3 av dem som bodde fast valgte et feriested i spredtbygd strøk eller et mindre tettsted med under 2000 innbyggere. Det var kun 5,3% som ferierte i en større by med 100 000 innbyggere eller mer i 1986 under sin lengste sommerferietur det året. Andelen som ferierte i storby, økt, men ikke til mer enn 8,7% sommeren 1999. De aller fleste voksne nordmenn, og mer enn 90%, ferierte om sommeren på steder med under 100 000 innbyggere.

Det er dessuten hevdet at nordmenn i større grad søker variasjon og ønsker å oppleve nye steder i feriene. Panelstudien tyder på den motsatte utviklingen når det gjelder sommerferiene. Mens 35% av de nordmenn som ferierte minst 4 netter på samme sted sommeren 1986, ikke hadde feriert på stedet tidligere var denne andelen sunket til 20% 13 år seinere. 80% av de nordmenn som ferierte på ett sted på lengste sommertur i 1999 hadde med andre ord ferierte der også tidligere. Dette kan indikere at det er en økende grad av stabilitet i nordmenns ferieatferd i den lange ferieperioden om sommeren. Men denne stabiliteten kan selvsagt være supplert med større vekt på variasjon under kortere ferieturer og på helgeturer.

De færreste oppsøkte de helt ensomme naturopplevelser på sin lengste sommerferietur i 1999. Kun 3% hadde det året feriert uten noen fast bosatte på feriestedet. Noen store interesse for en "ren villmarksopplevelse" var det derfor neppe.

3 Endringer i fritidskapital

Endringer i atferd kan ha sammenheng med at folks interesser og muligheter for å delta endrer seg. Muligheten kan da være knyttet til ulike ressurser som er viktige i fritidssammenheng, som den enkeltes helse, ferdigheter og tilgang til fritidsutstyr i form av hytter, fritidsbåter, bil, campingvogn m.m.. Men det er vesentlig også hvordan arbeidsliv og fritid er organisert, og både arbeidslivet og fritidsordningene har endret seg de siste 13 årene.

3.1 Fritidens omfang

Det er vanlig å avgrense den yrkesaktive delen av befolkningen til dem som arbeider minst 10 timer per uke i inntektsgivende arbeide eller i en familiebedrift. En rekke ordninger er forhandlet fram mellom partene i arbeidslivet om hvordan fritiden skal organiseres, og flere av dem er lovfestet slik at de gjelder mer generelt.

3.1.1 Kortere arbeidsuke

En viktig reform i perioden 1986-1999 var innføringen av redusert ukentlig arbeidstid fra 40 til 38 timers uke (tabell 8). Denne reformen omfattet først og fremst de ansatte direkte, men har også hatt ringvirkninger for selvstendig yrkesutøvere og andre yrkesaktive. Et resultat var et skift nedover i arbeidstid for større grupper. Men utslaget hadde først og fremst form av at mens 1/3 av de yrkesaktive hadde 40 timers uke i 1986 var det 1/3 som hadde 38 timers uke i 1999. Da begrenser sammenligningen seg til de yrkesaktive i alderspanelet (29-79 år) som arbeidet minst 10 timer per uke.

Gjennomsnittlig antall arbeidstimer per uke endret seg imidlertid minimalt i løpet av denne 13 års perioden for de yrkesaktive, og viste faktisk en svak økning fra 38,7 til 39 timer. Arbeidstidens varighet omfatter da antall timer i hovedyrke og biyrke, samt betalte overtidstimer og ekstraarbeide hjemme i forbindelse med arbeidet.

Tabell 8 Alderspanelet (29-79 år) etter antall arbeidstimer per uke i 1986 og 1999. Prosent.

	10-19 timer	20-29 timer	30-39 timer	40-49 timer	50 timer og mer	I alt	Antall IO	Andel yrkesaktive med minst 10 timer per uke	Snitt timer
1986	7,1	10,2	25,2	42,4	15,0	100	903	76,5	38,7
1999	6,2	11,1	52,1	19,1	11,2	100	1082	70,7	39,0

Når antall arbeidstimer per uke var omtrent stabil for de voksne yrkesaktive generelt skyldes det at de ansatte økte sin arbeidstid i gjennomsnitt med en halv time per uke fra 37,6 til 38,1 fra 1986 til 1999. En økning som blant annet henger sammen med det ble flere som arbeidet fulltid, og en reduksjon av deltidsarbeide.

De selvstendig næringsdrivende reduserte samtidig sin ukentlige arbeidstid fra gjennomsnittlig 46,6 til 43,8 timer, dvs. med vel 5%. De relativt få som arbeidet i familiebedrift reduserte også sine arbeidstimer fra 34,4 til 30,4 timer (tabell 9). Den største

reduksjonen i arbeidstid, og økning i ukentlig fritid, kom med andre ord ikke blant de ansatte, men blant de selvstendig næringsdrivende som reduserte arbeidets omfang ned i retning av det som var mer vanlig blant de ansatte.

Tabell 9 Alderspanelet (29-79 år) etter antall arbeidstimer per uke i 1986 og 1999 etter om de var selvstendige, ansatte eller arbeidet i familiebedrift. Antall timer.

	1986 timer	(sta. Avvik)	1999	(sta. Avvik)
Selvstendige	46,6	(15,3)	43,8	(15,2)
Ansatt	37,6	(10,9)	38,1	(8,5)
Familiebedrift	34,4	(19,3)	30,4	(19,3)
I alt	38,7	(12,2)	39,0	(10,2)
Antall IO	871		773	

Stabiliteten i arbeidstid per uke gjelder for de yrkesaktive som gruppe, og ikke på individ nivå. Sammenligner vi antall arbeidstimer i 1999 med hvor mye hver enkelt person arbeidet per uke i 1986, viser det seg å være betydelige endringer. Det gjelder også hvis vi begrenser sammenligningen til dem som var yrkesaktive både i 1986 og 1999 (en gruppe som utgjorde 54,6% av hele panelet). Riktignok hadde 45% av dem som var yrkesaktive både i 1986 og 1999, ikke endret sine ukentlige arbeidstimer med mer enn 4 timer pluss eller minus i løpet av denne 13-års perioden. Men flertallet hadde endret sine arbeidstimer med minst fem timer per uke og 30% hadde økt eller redusert arbeidstiden sin med minst 10 timer. Kun hver tiende voksne yrkesaktive (13,5%) arbeidet presist like mye begge disse årene. Samtidig var det omtrent like mange (13%) av de sysselsatte som hadde endret sin arbeidstid med minst 20 timer, enten opp eller ned.

Endringene i fritidens omfang blir enda noe større hvis en tar i betraktning dem som ikke var ute i arbeidslivet i 1986. Disse kom da inn på arbeidsmarkedet seinere enten på grunn av skolegang eller arbeidsledighet eller de forlot arbeidslivet til en eller annen form for pensjonstilværelse etter 1986.

10% av hele panelet hadde redusert sine ukentlige arbeidstimer med minst 40 timer fra 1986 til 1999, en gruppe som består av de personene som trakk seg tilbake fra arbeidslivet i løpet av denne perioden. Samtidig var det 4% som hadde økt sin arbeidstid med minst 38 timer i løpet av disse 13 årene, en gruppe som består av dem som trådte inn i det inntektsgivende arbeidslivet. En ekstrem gruppe som utgjorde en prosent av panelet, økte sin arbeidstid per uke med minst 45 timer (med 75 timer som maksimum). En annen ekstrem gruppe på en prosent av panelet reduserte sin ukentlige arbeidstid med minst 65 timer per uke (med 85 timer reduksjon som maksimum).

Det er interessant å merke seg at de som reduserte sin arbeidstid med minst 40 timer ("normal uke" i 1986), utgjorde vel 10% av hele panelet, mens de som økte sin arbeidstid med minst 38 timer (normaluke i 1999) var kun 1/4 så mange. De ekstreme gruppene når det gjelder endret arbeidstid representerer også viktige utviklingstrekk. Den ekstreme en-prosent gruppen som reduserte sin arbeidstid mest, reduserte den med minst 65 timer per uke. Den andre ekstreme en-prosent gruppen som økte sin arbeidstid mest, økte den med "kun" 45 timer som minimum.

Begge disse utviklingstrekkene reflekterer nok at de eldre nordmenn som trakk seg ut av arbeidslivet mellom 1986 og 1999 har vært vant til og har akseptert klart lengre arbeidstid per uke enn de yngre som begynner i arbeidslivet i dag. Det gjelder selv blant de aller mest arbeidsivrige nye yrkesaktive i 1999 (Tabell 10). Denne endringen i seg selv har **bidratt** til økt fritidsvolumet i den eldre del av befolkningen, og isolert sett ført til økt mulighet for å drive ulike fritidsaktiviteter. (Men økt mulighet betyr ikke nødvendigvis at mulighetene blir benyttet).

Det er til en viss grad et tankekor at fritiden på ukes basis har endret seg klart på individ nivå for mange, mens friluftsatferden på individ nivå har vært relativt stabil fra 1986 til 1999. Det kan muligens indikere at å endre den ukentlige arbeidstiden med 5-10 timer har mindre betydning for nordmenns fysiske fritidsaktiviteter, og at det er fritiden i helgene og i feriene som har størst betydning for nordmenns friluftsliv.

Tabell 10 Yrkesaktive og hele panelet etter endringene i antall arbeidstimer per uke fra 1986 til 1999. Basis 1595 intervjuobjekt. Prosent.

	Reduserte arbeidstiden			Liten endring	Økte arbeidstiden			Ubesvart	I alt
	Minst 40 timer	20-39 timer	5-19 timer	Høyst 4 timer opp eller ned	5-19 timer	20-39 timer	Minst 40 timer		
De som var yrkesaktive både i 1986 og 1999	0,4	3,8	12,1	24,6	10,8	2,5	0,3	45,6*	100
Hele panelet	10,2	11,2	13,5	38,2	12,4	10,9	3,6	0	100

* Ikke yrkesaktive enten i 1986, 1999 eller begge årene (13,6% var ikke yrkesaktive begge år).

3.1.2 Frilørdagsordningen

I tillegg til at det er innført 38 times uke, har det de siste 13 årene vært en utvikling i arbeidslivet mot flere frilørdager for de ansatte og lavere pensjonsalder. Men hovedmønsteret når det gjelder frilørdagsordningene har endret seg lite for de ansattes del. Nesten 3/4 av de ansatte hadde fri hver lørdag i 1999. Den andelen av de ansatte som hadde fri enten hver lørdag eller annen hver lørdag, økte fra til sammen 83% i 1986 til 89% i 1999 (11). Det viktigste som skjedde i løpet av denne perioden, var nok derfor at frilørdagsordningen som organisatorisk system ble ytterligere dominerende på bekostning av andre ordninger

Tabell 11 Ansatte i alderspanelet etter endringer i frilørdagsordninger fra 1986 til 1999. Prosent.

	Fri hver lørdag	Fri annen hver lørdag	Fri mindre enn annen hver lørdag	Ikke fri på lørdag	Annen ordning	I alt	Antall IO
1986	69,7	13,7	4,3	3,7	8,6	100	736
1999	73,6	15,7	5,6	1,1	4,0	100	875

At andelen ansatte med fri hver lørdag eller annen hver lørdag har økt kunne isolert sett tilsi at nordmenns fritid har økt. Men i løpet av denne 13 års perioden sank andelen av den voksne befolkningen i 29-79 års alderen som var ansatt, fra 65% til 57%. En effekt av den utviklingen er at selv om hele befolkningen i disse aldersgruppene økte med 300 000 personer i antall fra 1986 til 1999, så sank (!) antall ansatte med fri hver lørdag med ca. 50 000 personer siden andelen ansatte også sank vesentlig. I prinsippet fikk derfor den voksne norske befolkning **mindre fritid i form av frilørdager** uten arbeidsforpliktelser. Men det ble mer enn oppveid ved at årsaken til at andelen av ansatte gikk ned, var redusert pensjonsalder og en økning av andre pensjonsformer. For disse andre fritidsreformene økte samtidig omfanget av fritid mer generelt (og ikke bare på lørdagene). Det som har skjedd, er med andre ord at den voksne befolkningen som helhet delvis "byttet" frilørdagsordninger" med langvarige "perioder med fri fra arbeidet" i form av alderspensjon eller annen pensjonsordning.

Frilørdagsordningene for den enkelte ansatte kan imidlertid ha endret seg i ulike retninger. Hovedretningen på endringene er likevel ganske entydig hvis vi ser på utviklingen fra 1986 til 1999 for dem som var yrkesaktive og ansatt begge disse årene. Blant dem som hadde fri hver lørdag i 1986 var det meget få som gikk over til en annen ordning til 1999. 87% av dem som hadde fått fri hver lørdag i 1986, hadde samme ordning også 13 år seinere.

Trenden blant de yrkesaktive i denne 13 års perioden var klart i retning av at de som hadde lite fri på lørdagene fikk flere frilørdager. Det viktigste var at hovedtyngden av dem som hadde mindre fri enn hver lørdag i 1986, gikk over til å ha fri hver lørdag i 1999. 70-80% av dem som ikke hadde fri på lørdager eller mindre enn annen hver lørdag i 1986, hadde enten t fri hver lørdag eller annen hver lørdag i 1999. Når dette ikke ga større utslag i det generelle mønsteret blant de ansatte er årsaken at etableringen av andre friordninger endret norsk arbeidsliv, ikke minst på grunn av nye ordninger for de eldre arbeidstakerne.

Tabell 12 Ansatte i panelet generelt etter om frilørdagsordningen til den enkelt person hadde endret seg og i hvilken retning fra 1986 til 1999. Prosent. Basis: 656 IO som var ansatt både i 1986 og 1999.

Arbeidssituasjon på lørdager i 1986	Arbeidssituasjonen på lørdager i 1999					I alt
	Fri hver lørdag	Fri annen hver lørdag	Mindre fri enn annen hver lørdag	Har ikke fri på lørdager	Annen ordning	
Fri hver lørdag	87,3	7,0	2,1	0,4	3,2	100
Fri annen hver lørdag	42,7	41,7	12,5	1,0	2,1	100
Mindre fri enn annen hver lørdag	45,5	22,7	13,6	9,1	9,1	100
Har ikke fri på lørdager	55,6	27,8	5,6	11,1	.	100
Annen ordning	50,0	25,0	12,5		12,5	100
I alt	75,8	14,5	4,9	1,1	3,8	100

3.1.3 Ferieordningene

Ferieordningene har ikke endret seg vesentlig i løpet av denne 13 års perioden. Men det ser ut til å ha blitt mindre variasjon og mer "ensretting" av feriesystemet blant ansatte, i hvertfall

tilsynelatende når en ser på utviklingen for den voksne befolkningen som helhet. For samtidig som frilørdagsordningen som system ble mer dominerende, ble ordningen med fire-ukers ferie også mer dominerende.

Andelen ansatte som hadde fire ukers ferie, økte klart fra 70% i 1986 til 80% i 1999 (tabell 13). Veksten i andelen som hadde fire ukers ferie, kom på bekostning av andre ferieordninger når det gjelder rett til ferie for ansatte. Et uventet trekk i denne utviklingen var at andelen som hadde rett til fem ukers ferie gikk noe ned (!) i løpet av 13 års perioden. Årsaken er nok at pensjonsalderen ble redusert fra 1986 til 1999, slik at de ansatte som er 60 år og over - og derved har rett til fem ukers ferie betalt av Folketrygden - er redusert i antall i forhold til 1986. Dette er enda et eksempel på at for befolkningen som helhet, har omfanget av en type fritid gått ned (færre med fem ukers ferie) de siste 10-15 årene på grunn av at andre former for fritid har vokst i omfang (lavere pensjonsalder).

Tabell 13 De ansatte i alderspanelet (29-79 år) etter hvor mange ferieuker med lønn de hadde rett til i 1986 og 1999. Prosent

År	Fire uker	Fem uker	Seks uker og mer	Uregelmessig	Annen Ordning	Ubesvart	I alt	Antall 10
1986	69,7	13,7	4,3	3,7	8,6	0	100	736
1999	80,5	9,5	5,1	1,8	2,8	0,6	100	877

3.1.4 Pensjonsordninger, skolegang og kvinners yrkesaktivitet

Fritiden til en befolkning kan imidlertid ikke bare endre seg ved at den ukentlige arbeidstiden øker, eller ved innføring av frilørdagsordninger eller utvidet rett til ferie. Fritid i form av fri fra arbeidsforpliktelser kan øke på to andre måter også, både ved at det blir flere eller færre som får helt fri fra arbeidsforpliktelser i form av pensjonsordninger og ved at ungdom blir holdt lengre på "skolebenken" og derved kommer seinere i livsløpet inn i arbeidslivet.

En sammenligning av alderspanelet (29-79 år) viser at på dette området har det foregått betydelig endringer i løpet av disse 13 årene. For det første har andelen av yrkesaktive blant voksne nordmenn tydeligvis gått fra 78% i 1986 til 71% i 1999. Det har skjedd samtidig med at andelen som har alderspensjon økte vesentlig fra 5,5% til 17,2% av hele alderspanelet. I 1986 var det ingen under 70 år som oppga at de hadde alderspensjon. I 1999 var det ingen under 60 år som oppga at de hadde alderspensjon, men 88% av alderspensjonistene det året var 67 år eller eldre.

Denne utvidelsen av fritidsordningene skyldes nok først og fremst at pensjonsalderen har blitt redusert til 67 år generelt og at langt flere tar pensjon raskt ved oppnådd pensjonsalder. I tillegg har nok innføringen av spesialordninger som "avtalefestet pensjon" (AFP) bidratt til å redusere pensjonsalderen ytterligere. Det at flere alderskull av eldre nordmenn har tatt ut full alderspensjon er trolig en av de viktigste reformene i det norske samfunnet de siste 13 årene når det gjelder kollektive fritidsordninger. At aldersgrensen for pensjon er redusert fra 70 til 67 år har i seg selv bidratt til at nesten 130 000 flere voksne nordmenn har fått "fri hele året" fra arbeidsforpliktelser (og derved mistet retten til ferieuker og frilørdager).

Andelen av alderspanelet som har andre former for pensjon har også økt noe, fra 6% i 1986 til 9% i 1999. Det er mulig at noe av denne veksten skyldes nye pensjonsordninger. I 1999 var det 1% som hadde etterlatte-pensjon og 6% som hadde uførepensjon. Det året hadde i tillegg

2% av alderspanel kontantstøtte/barselpermisjon (en andel som nok ville vært høyere hvis yngre aldersgrupper var med i panelet). Dessuten var det i 1999 vanligere at voksne nordmenn (29 år og eldre) gikk på skole eller studerte. Samtidig hadde andelen som var arbeidsløse, gått ned fra 1986 (tabell 14).

En annen viktig endring i det norske fritidssystemet er knyttet til endringene i voksne kvinners økte yrkesaktivitet. I 1986 var 12,6% av alderspanelet "hjemmeværende" (i tabellen oppført under "andre"). 96,8% av dem var kvinner. Om lag 25% av dem som var hjemmeværende i 1986 hadde i 1999 gått ut i yrkeslivet, mens 46% hadde fått alders-, uføre- eller etterlattepensjon. Den tredjedelen av disse kvinnene som gikk ut i arbeidslivet, fikk trolig to arbeidsoppgaver, en lønnet ute og en ulønnet hjemme. Noe som kan ha redusert deres "fritid" vesentlig, uten at panelstudien har kartlagt det.

Tabell 14 Alderspanelet (29-79 år) etter hvor stor andel som hadde pensjon av ulike typer, var under utdanning, arbeidsledig eller yrkesaktive i 1986 og 1999. Prosent

	Alders pensjon	Annen Pensjon/ - Trygd	Skole/ Studier	Arbeids- Ledig	Andre*	Yrkes- aktiv**	I alt	Antall IO
1986	5,8	5,5	0,7	2,5	18,7	77,7	100	1130
1999	17,2*	8,8	3,6	0,8		70,9	100	1531

* Den største gruppen i 1986 var hjemmeværende (12,6%) uten 10 timers lønnet arbeidstid eller ulønnet arbeide i familiebedrift. ** Det var et mindretall (1%) i 1999 som kombinerte ulike pensjonsordninger eller kombinerte arbeidsledighet med studier. *** Yrkesaktiv er her definert som de som arbeidet minst 10 timer per uke vanligvis.

Det har her dessverre ikke vært ressurser til å klarlegge hvordan disse endringene i fritidsordningene har påvirket fritidsatferden, ei heller hvordan fritidsendringene har spilt sammen med andre endringer av sosial og økonomisk karakter.

3.2 Tilgang til fritidshus

3.2.1 Eie/disponere

I 1999 eide omtrent 1/3 av den voksne norske befolkning sitt eget fritidshus, en økning fra ca 34% i 1986 til 38%. Det tilsvarer en vekst på snaut 10% i antall hytteeiere når vi kun sammenligner de personene som var i aldersgruppene 29-79 år i 1986 og 1991. Siden den vel voksne befolkningen samtidig økte med 13,9% i samme tidsrom, betyr det at antall personer i befolkningen som eide hytte/fritidshus økte med 24% (10+14%). Det tilsvarer at ca. 200 000 flere voksne nordmenn har blitt hytteeiere i løpet av 13 år. Siden de fleste ikke eier hytte helt alene, men sammen med sin egen husholdning, kan det indikere at det har blitt opp mot 100 000 flere fritidshus i norsk eie. Det er mulig at veksten da er overvurdert, hvis det er blitt vanligere med sameie av ei hytte av flere husholdninger, for eksempel etter arveskifte. Panelstudien kartla dessverre ikke hvordan veksten var fordelt på nybygde fritidshus og eventuell overføring av fast bolig til fritidshusformål.

Omtrent 1/4 av befolkningen (rundt 25%) eide ikke, men disponerte fritidshus både i 1986 og 1999. Andelen som ikke eide, men disponerte fritidshus økte med ca. 20% i denne perioden. Et klart flertall av befolkningen eide med andre ord enten eget fritidshus eller hadde tilgang til det via slekt, venner, firma, interesse organisasjon eller via mer langvarig leieforhold (for eksempel på åremål). Kun 1/3 hverken eide eller disponerte slike feriemuligheter i 1999 (tabell 14). Om lag 3% av alderspanelet eide for øvrig minst to fritidshus i 1986. Denne store tilgangen til private ikke-kommersielle overnattingsmuligheter i fritiden påvirker nok i betydelig grad omfanget av norsk etterspørsel etter kommersielle overnattingstilbud både i hjemlandet og i utlandet, samt nordmenns muligheter til friluftsliv.

Disse endringene er bruttotall og de forteller ikke hvordan tilgangen til denne type fritidskapital har endret seg over tid. Panelstudien viser nemlig at det var relativt store netto utskiftning av feriehuskapitalen i perioden 1986-1999. Av de personene i hele panelet som eide fritidshus i 1986, var det nemlig bare 2/3 som eide fritidshus 13 år seinere. 14% av dem verken eide eller disponerte fritidshus i 1999, mens 18% kun disponerte 13 år seinere (tabell 15). Blant forklaringene er nok både generasjonsoverføringer av eierskap og at å eie fritidshus ikke nødvendigvis er et gode som en vil beholde i all evighet. Om lag 15% av dem som eide fritidshus i 1986, hadde "falt helt fra" og tydeligvis gått over til andre former for ferie.

Tabell 15 Alderspanelet (29-79 år) og hele panelet etter tilgang til fritidshus i 1986, 1999. Prosent

Fritidshus	Alderspanelet (29-79 år)			Hele panelet	
	Fritidshus 1986	Fritidshus 1999	Endring 1986- 1999	1986	1999
Eide	34,4	37,6	+ 9%	30,1	37,2
Disponerte	21,5	26,0	+ 21%	24,9	25,6
Hverken eide eller disponerte	44,1	36,4	- 17%	45,0	37,1
Antall intervjuobjekt	1130	1531		1595	1595

3.2.2 Anskaffelse av fritidshuskapital

Nesten halvparten av dem som verken eide eller disponerte fritidshus i 1986 (43%), hadde imidlertid skaffet seg sitt eget fritidshus 13 år seinere eller disponerte slik fritidskapital på slutten av 1990-tallet. En større andel av disse var nok under utdanning eller i etableringsfasen i 1986 og har først etterpå fått råd til å kjøpe eget fritidshus, eller inngå mer langvarig leieforhold.

Panelstudien viser for øvrig at nesten 1/3 av dem som disponerte fritidshus i 1986 (men ikke eide selv) mistet den muligheten fram til 1999, noe som eierskifte, sosiale endringer, skifte av arbeidsplass, og opphør av langvarig leieforhold, kan ha bidratt til. For skilsmisse, slektingers salg av fritidshus og skifte av arbeide til firma uten firmahytte kan være blant forklaringene.

Det var imidlertid en betydelig stabilitet også i nordmenns interesse for å eie fritidshus. 2/3 av de som eide fritidshus i 1986 eide også i 1999. Samtidig var det slik at vel halvparten av dem som verken eide eller disponerte fritidshus i 1986, heller ikke eide eller disponerte fritidshus 13 år seinere (tabell 16).

Tabell 16 Hele panelet etter tilgang til fritidshus i 1986 og 1999. Basis 1595 IO. Prosent.

Fritidshus 1986	Fritidshus 1999			
	Eide	Disponerte (kun)	Verken eide eller disponerte	I alt
Eide	67,9	18,1	14,1	100
Disponerte	35,3	35,0	29,7	100
Verken eide eller disponerte	17,7	25,6	56,7	100
	37,2	25,7	37,1	100

Nesten alle fritidshusene lå i 1999 i Norge. Kun 1,3% eide eller disponerte fritidshus i utlandet. De fleste som hadde fritidshus (51) i Norge, hadde det i nærheten av et tidligere bosted for familie/slekt. 47% eide eller disponerte fritidshus på et sted hvor de ikke hadde nær sosial tilknytting. Nesten halvparten av de eide fritidshusene var lokalisert under 3 km fra sjøen. Et lite flertall var med andre ord i innlandet eller fjellet.

1/3 av dem som eide fritidshus selv, hadde fritidshus med tilnærmet boligstandard med vannklosett og dusj. 34% hadde anskaffet fritidshuset, eventuelt det siste hvis de hadde flere, i løpet av de siste 9 årene. Halvparten av disse hadde skaffet seg fritidshus for kortere tid siden enn 5 år siden (16% av alle som eide fritidshus).

3.2.3 Krav til boligstandard på hytta

Det er ingen tendens til at de som nylig har kjøpt fritidshus stiller større krav til boligstandard enn tidligere (tabell 17), noe en vel ikke skulle tro ut fra massemedia's omtale av utviklingen de siste årene. Det er imidlertid en klar tendens til at de som skaffer seg fritidshus i nærheten av familie/slektssted, legger vekt på boligstandard. Det kan dels skyldes at de har overtatt tidligere bolighus med vannklosett og dusj på hjemstedet som blir tatt i bruk som feriested. Det kan også være at nordmenn legger vekt på å skaffe seg boligstandard med tanke på å eventuelt flytte tilbake til hjemstedet, som pensjonist eller på lengre ferieopphold. (tabell 18).

Tabell 17 Alderspanelet (29-79 år) etter hvor stor andel som eide fritidshus med eller uten boligstandard i 1999, og hvor lenge familien hadde eid fritidshuset. Prosent. Basis 574 personer som eide fritidshus i 1999.

Eierforholdets varighet	Eier fritidshus med bolig standard		
	Ja	Nei	I alt
Under ett år	34,8	65,2	100
1-2 år siden	42,9	57,1	100
3-4 år siden	33,3	66,7	100
5-9 år siden	41,3	58,7	100
10 - 14 år siden	36,5	63,5	100
15 - 24 år siden	32,1	67,9	100
25 år eller mer	32,2	67,8	100
I alt	35,4	64,6	100

Tabell 18 Fritidshuset som ligger i Norge og i nærhet av tidligere bosted for familie/slekt etter om det har boligstandards, dvs. vannklosett og dusj

Hvor lenge har familien eid fritidshuset	Eier fritidshus med boligstandard		
	Ja	nei	I alt
Under ett år	63,6	36,4	100
1-2 år siden	50,0	50,0	100
3-4 år siden	45,5	54,5	100
5-9 år siden	48,1	51,9	100
10-14 år siden	30,2	69,8	100
15 - 24 år siden	37,1	62,9	100
25 år eller mer	40,9	59,3	100
I alt	41,7	58,3	100

3.2.4. Bruken av fritidshusressursene

Fritidshus er en ressurs som åpner muligheter for fritidsbruk både av hytta og områdene rundt. Men det er ikke nødvendigvis slik at ressursen er tatt i bruk like mye hvert år. Interessen for å bruke fritidshus kan svinge over tid, med stort bruk etter anskaffelsen for så å bli redusert noe over tid om en selv, ektefelle eller barn mister interessen.

Panelstudien viste at en stor gruppe av fritidshuseierne **ikke brukte** sitt eget fritidshus til ferieformål om sommeren. Kun 40% av eierne var innom fritidsboligen sin i løpet av lengste og nest lengste sommerferietur og overnattet minst en natt på det stedet. Denne mangelen på feriebruk sommerstid var stabil fra 1986 til 1999, og kan være et uttrykk for at norske fritidshus enten først og fremst blir brukt utenom sommerperioden, i kortere tidsperioder enn det som her er definert som ferietur (minst 4 netter), blir brukt av andre enn eierne, eller står ubrukt det aller meste av året.

Interessen for å bruke egen fritidsbolig som feriebolig om sommeren har ikke endret seg vesentlig fra 1986 til 1999, men har vært relativt stabil blant eierne. Andelen av eierne som la den lengste sommerferieturen innom fritidsboligen sank riktig nok noe (fra 33% til 28%), men samtidig steg oppholdstiden målt ved antall netter fritidsboligen fra 17 til 23 netter i gjennomsnitt blant brukerne, en økning på 5-6 netter eller 33%.

Mens andelen som brukte egen fritidsbolig på den lengste sommerferieturen sank noe, økte andelen som la den nest lengste sommerferieturen innom hytta/fritidshuset fra 6 til 13%. Samtidig økt antall netter på fritidshuset under den nest lengste sommerferieturen svakt (fra 7 til 8 netter i gjennomsnitt). Denne endringen tyder på at de lengre ferieturene i økende grad er lagt til alternative feriemål, og til en viss grad kompensert med en kortere tilleggs ferie på hytta før eller etter hovedferieturen om sommeren. En regresjonsberegning som blir omtalt seinere, bekrefter dette.

Det at antall fritidshuseiere har økt med snaut 20-25% de siste 13 årene, og at bruksomfanget målt i netter på ferieturene har økt noe samlet sett om sommeren, betyr at bruksvolumet generelt har økt vesentlig. En beregning av overnattinger på egen hytte per "innbygger" (hvor "ikke-hytteiere" er med) viser at antall netter som alderspanelet tilbrakte på egen privat hytte/fritidsbolig økt med ca. 33% "per innbygger" fra 1986 til 1999 (samtidig som antall innbyggere i 29-79 års alderen økte 13,9%). Men dette er da vekst i relativt små tall. For

antall overnattinger per innbygger på egen fritidsbolig var ikke mer enn 2,2 netter sommeren 1986. Et antall som var økt til 2,9 netter per innbygger i 1999. Når disse gjennomsnittstallene er lave skyldes det ikke minst at 2/3 av befolkningen ikke eide egen hytte/fritidsbolig disse årene. De som benyttet egen hytte som feriebolig om sommeren på sin lengste ferietur var på hytta rundt tre uker. De som tok seg en tilleggsferie på hytta om sommeren var der vel en uke i gjennomsnitt (tabell 19).

Tabell 19 Alderspanelet (29-79 år) etter hvor stor andel av fritidshuseierene som overnattet på egen hytte/fritidsbolig på sommerferietur og antall netter de overnattet på lengste og nest lengste sommerferietur.

	Andel av hytteeierne som overnattet på egen hytte på		Antall IO
	Lengste sommerferietur (antall netter overnattet)	Nest lengste sommerferietur (antall netter overnattet)	
1986	33,5% (17,4 netter)	6,3% (7,1 netter)	397
1999	28,3% (23,1 netter)	12,8% (8,2 netter)	574

De som eide fritidshus med tilnærmet boligstandard, dvs. med vannklosset og dusj, tilbrakte 28 netter i fritidsboligen sin på den lengste sommerferieturen, mot 19 netter for dem som hadde lavere teknisk standard på sin fritidsbolig. Høyere standard er med andre ord statistisk sett knyttet til vesentlig økt feriebruk om sommeren, siden antall bruksnetter var hele 47% høyere om fritidsboligen hadde tilnærmet boligstandard. Det er rimelig å tro at bekvemmeligheten ved tilnærmet boligstandard ikke er mindre vinterstid, men at det "behagelige" med vannklosett og dusj heller er større når en er der utenom sommer.

3.3 Ferdigheter

De eldre innbyggerne i Norge fikk ikke mulighet til å lære seg ferdigheter som det å svømme, gå på ski eller andre språk enn norsk når de vokste opp. Panelstudien viser derfor at blant eldre nordmenn er slike ferdigheter mindre utbredt. (Men samtidig har nok dagens eldre høyst sannsynlig langt mer av andre ferdigheter enn dagens unge innen ulike kunnskapsfelt som er knyttet til tradisjonelle håndverk og næringer, inkludert det å høste av naturens goder). Begrensede opplæringsmulighet i oppveksten forklarer at blant dagens eldre er det en del mindre grupper som ikke kan svømme eller gå på ski.

3.3.1 Svømmeferdighet

I 1999 sank svømmeferdighetene vesentlig blant innbyggere som var 55 år og eldre, og spesielt blant de aller eldste generasjonene. Mens bare 10 prosent av dem som var 55-64 år ikke kunne svømme, var det 40% svømmeudyktige blant dem som var 80 år og eldre (tabell 20). En effekt av mangelen på slik ferdighet i de eldre aldersgruppene, er at etter hvert som de eldre aldersgruppene faller fra vil de bli erstattet av yngre generasjoner som i betydelig grad har lært seg denne ferdigheten via svømmeundervisningen i skoleverket. Kun 1-3% av de voksne nordmenn som var 29-44 år gamle i 1999, kunne ikke svømme ut fra sin egen vurdering. For de yngre aldersgruppene var det små forskjeller i 1999 mellom menn og kvinner når det gjelder svømmeferdighet, men de eldste norske kvinnene i betydelig mindre grad enn eldre menn hadde svømmeferdighet.

Manglende svømmeferdighet har betydning for om den enkelte benytter seg av utendørs bademuligheter. Blant dem som oppga å kunne svømme i 1999 var det kun et mindretall (28,6%) som ikke badet utendørs i løpet av 1999 i det hele tatt. Blant de voksne nordmenn som IKKE kunne svømme det året, avholdt 86,6% fra å bade utendørs det året. Det å kunne svømme var med andre ord en meget avgjørende faktor for om den enkelte deltok eller ikke i denne aktiviteten.

Tabell 20 Hele panelet etter svømmeferdighet i 1999. Prosent. Basis 1595 IO.

Aldersgruppe	Svømmeferdighet		
	Ja	Nei	I alt
29-34 år	98,5	1,5	100,0
35-44 år	97,1	2,6	100,0
45-54 år	93,2	6,8	100,0
55-64 år	90,4	9,6	100,0
65-74 år	86,2	13,8	100,0
75-79 år	73,8	26,2	100,0
80 år og eldre	57,8	40,6	100,0
I alt	90,9	8,9	100,0

3.3.2 Skiferdighet

Skiferdighetene synker enda mer med alderen enn svømmeferdighetene skal vi tro panelets egne vurderinger. Men 8-9% av de yngre voksne aldersgruppene mener at det vil være meget vanskelig for dem å kjøre ned en bratt og litt svingete skiløype, vil dette være vanskelig for 40% av dem som er 65-74 år og for minst 70% av dem som er 75 år og eldre. At helsemessige forhold her også gir seg utslag er forståelig. Kun 1/3 av de yngre voksne vurderer det slik at det vil være problematisk for dem å kjøre på ski ned en bratt og litt svingete skiløype (tabell 21).

På samme måte som for svømmeferdighet var skiferdighet vesentlig for om voksne nordmenn gikk på ski i løpet av 1999. Men det å mestre en bratt og svingete skiløype var ikke like viktig for å delta i det å gå på ski som svømmeferdighet var for det å bade utendørs, isolert sett. Høy skiferdighet betyr heller ikke nødvendigvis at ferdighetene blir brukt til å gå på ski hvert år. Mens 68,5% av dem som syntes det ville være meget vanskelig å kjøre ned en bratt og svingete skiløype IKKE gikk en eneste skitur i løpet av 1999, benyttet 36,9% av dem som hadde skiferdigheter ikke disse ferdighetene det året til å gå i hvertfall en skitur. Disse svarene gjenspeiler nok til en viss grad at en behøver ikke høy skiferdighet for å kunne ta seg en enklere skitur, hvis skituren blir lagt opp slik at en ikke MÅ kjøre ned en bratt og svingete skiløype. Men skal en bade utendørs er det en klar fordel å kunne svømme for i det hele tatt å delta i en slik aktivitet.

Tabell 21 Hele panelet etter skiferdighet i 1999. Prosent. Basis 1595 IO

	Vurdering av egen skiferdighet. Vil det å kjøre ned en bratt og litt svingete skiløype være			
Aldersgruppe	Uproblematisk	Litt vanskelig	Meget vanskelig	I alt
29-34 år	64,6	26,2	9,2	100,0
35-44 år	62,2	29,4	8,1	100,0
45-54 år	52,1	26,2	14,1	100,0
55-64 år	39,4	31,7	28,9	100,0
65-74 år	26,4	33,3	40,3	100,0
75-79 år	7,1	22,6	70,2	100,0
80 år og eldre	1,6	7,8	90,6	100,0
I alt	46,2	29,7	24,0	100,0

3.3.3 Språkferdighet

Språkferdighet har neppe betydning for om noen driver friluftsliv eller ikke, men kan ha betydning for om en velger å feriere i Norge eller utlandet. Derved kan den type ferdigheter indirekte påvirke om en driver friluftsliv eller ikke i den form som er vanlig her i landet.

Når det gjelder språkferdigheter er forskjellene store aldersgruppene i mellom. Mens kun 2-3% av de yngre voksne i befolkningen ser på det som meget vanskelig å klare seg på egen hånd i engelsktalende land, opplever 40-50% av de eldste innbyggerne det som meget problematisk å klare seg uten bistand fra andre. Det store flertallet av yngre nordmenn opplever ikke i det hele tatt språkproblem på egenhånd i engelsktalende land, i hvertfall i følge egne vurderinger. Rundt 80% av de yngre voksne mente høsten 1999 at det var uproblematisk å klare seg selv i land hvor en bør kunne engelsk, mens bare 20-25% av de eldste har samme oppfatning (tabell 22).

Tabell 22 Hele panelet (29-91 år) etter om de ville ha språkproblem om de måtte klare seg på egen hånd i et engelsktalende land. Prosent. Basis 1595 IO

	Vurdering av egen språkferdighet i engelsk. Vil det å klare seg på egen hånd i et engelsktalende land være			
Aldersgruppe	Uproblematisk	Litt vanskelig	Meget vanskelig	I alt
29-34 år	83,1	14,9	2,1	100,0
35-44 år	79,0	18,2	2,6	100,0
45-54 år	73,0	22,2	4,8	100,0
55-64 år	60,2	28,1	11,6	100,0
65-74 år	42,4	26,3	31,3	100,0
75-79 år	26,2	29,8	44,0	100,0
80 år og eldre	21,9	23,4	54,7	100,0
I alt	65,0	22,3	12,7	100,0

3.4 Fysisk helse

De nordmenn som har betydelige problemer med den fysiske helsen, utgjør en mindre del av befolkningen. Mellom 5 og 10% av hele panelet hadde i 1999 vansker med å gå i trapper eller å gå en tur på 5 minutter noenlunde raskt. Problemene har tilsynelatende økt fra 1986 til 1999 hvis vi sammenligner opplysningene som panelet ga i 1986 med det som ble oppgitt 13 år seinere. Omtrent dobbelt så stor andel mente at det vil være vanskelig å gå en fem minutters tur noenlunde raskt i 1999, sammenlignet med det første intervjuet i 1986 (tabell 23). Men noe av forklaringen kan nok være at flere av dem som ble intervjuet, har nådd opp i en høy alder i løpet av disse årene.

Hvis vi sammenligner helseopplysningene kun fra den samme aldersgruppen, dvs. personene som var 29-79 år i 1986 og de som var 29-79 år i 1999, viser det seg å ikke være noen bruttoendringer i den fysiske helsetilstanden. Da var det 6-7% som hadde problemet med å gå trapper eller en fem minutters tur begge årene. Med andre ord, ser vi bort fra de yngre nordmenn under 29 år og de eldre over 79 år, så var nordmenns helsetilstand stabil over tid når det gjelder fysiske ferdselsmuligheter. Men det gjelder for befolkningen som helhet, og ikke nødvendigvis for den enkelte person. For det kan være at antall nordmenn som får dårligere fysisk helse omtrent er like mange som de som får bedre helse, og at disse to endringene opphever hverandre.

Tabell 23 Hele panelet og alderspanelet (29-79 år) etter fysisk helse i 1986, 1999. Prosent

	Hele panelet		Alderspanelet	
	1986	1999	1986	1999
Kan gå i trapper uten vansker (både opp og ned)?	5	8	6	6
Kan gå 5 minutters noenlunde rask tur uten vansker?	4	9	6	7
Antall intervjuobjekt	1595	1595	1130	1531

Svenske forskere har testet relevansen og påliteligheten av disse helse spørsmålene ved å la en lege undersøke et utvalg intervjuobjekter etter at de hadde gitt opplysninger om sin helsetilstand. Legekontrollen viste at svarene var en god indikator på helsetilstanden, men at det var en tendens til at folk undervurderte sine helseproblemer.

Panelstudien viser at den fysiske kapasiteten har vært ganske stabil for de aller fleste når vi ser hele perioden over ett (svingninger i helsetilstanden innenfor perioden 1986 og 1999 vet vi ikke noe om). Nesten 95% av alderspanelet hadde ikke problemer i 1986 eller 1999 med å gå trapper eller en noenlunde rask tur i 1999. Men ikke alle har hatt en stabil fysisk helse, for tilstanden har både blitt bedre og verre for noen. Over halvparten av dem som synes det var vanskelig å gå en fem minutters tur i noenlunde raskt tempo i 1986, og hele 2/3 av dem som svarte at det var vanskelig å gå i trapper, oppga 13 år seinere at dette *ikke* var noe problem lengre (tabell 24). Samtidig hadde 6% av dem som gikk trapper uten besvær i 1986, problemer med trappegang i 1999. Av de personene som gikk tur uten problemer i 1986, var det 7% som hadde vansker 13 år seinere.

En foreløpig konklusjon er at antallet som har fysiske helseproblemer er stabil i befolkningen som helhet. 2/3 av dem som får problem, har dette mer midlertidig i den forstand at problemet

ikke varte ikke mer enn 12 år, for det trettende året var det i hvert fall borte. Nesten halvparten av dem som hadde vansker med å gå tur i 1986 hadde imidlertid samme problem i 1999, mens vel 1/3 hadde et stabilt problem med å gå trapper begge årene.

Tabell 24 Hele panelet etter fysisk helse både i 1986 og 1999. Prosent. Basis 1595 IO.

	1999: Kan gå i trapper uten vansker (opp og ned)		
1986: Kan gå i trapper uten vansker (opp og ned)	Ja	Nei	I alt
Ja	93,9	6,1	100
Nei	64,2	35,8	100
I alt	92,4	7,6	100

	1999: Kan gå en noenlunde rask fem minutters tur		
1986: Kan gå en noenlunde rask fem minutters tur	Ja	Nei	I alt
Ja	92,5	7,4	100
Nei	54,3	45,7	100
I alt	90,9	9,1	100

4 Langtidsprosesser og rekruttering til utendørs rekreasjon

4.1 Rekruttering til "nye aktiviteter" de siste 25 år fra 1974 til 1999

I løpet av de siste 30 årene har ulike prosesser bidratt til å gjøre "nye former" for utendørs rekreasjon langt mer utbredt i Norge. En del av disse aktivitetene er egentlig ikke "nye" i norsk forstand, men har blitt populære igjen etter at ny teknologi har gjort det mer attraktivt å utøve dem. Et eksempel kan være den tradisjonelle norske skiløpingen i form av slalåm og utfor på ski, eller det å sykle utenfor vei på stier og i terrenget som moderne alpinanlegg og terrengsykler har gjort mer attraktivt. Andre former for "nye aktiviteter" har vært utbredt i andre land i lengre tid, som golf og snøscooterkjøring, men først blitt mer utbredt de siste årene også i Norge.

4.1.1 Slalåm

Utbyggingen av alpinanlegg med heis startet i Norge for alvor på 1970-tallet og kom omtrent samtidig med de første ferieundersøkelsene til SSB. Sammenfallet i tid gir muligheter til å klarlegge hvordan en "ny" aktivitet som slalåmkjøring har spredt seg på landsbasis de siste 25 årene. Den første undersøkelsen til SSB som kartla nordmenns interesse for selv å kjøre slalåm, kom i 1974. Det året var det kun 4% av den voksne befolkningen generelt (15-74 år) som hadde kjørt slalåm eller utfor i løpet av de siste 12 månedene. Men denne gang var aktiviteten en typisk ungdomsaktivitet som 14 % av de unge i 15-24 års alderen hadde utøvd på årsbasis. Blant de vel voksne innbyggerne som panelstudien dekker (29-79 år), var det kun 2% som hadde kjørte slalåm og/eller utfor.

I løpet av de 25 årene som har gått siden 1974 er det å kjøre slalåm og utfor på ski blitt langt mer vanlig både blant unge og vel voksne nordmenn. Vekstraten i utøvelsen blant de unge var størst på slutten av 1970 og begynnelsen av 1980-tallet, og har sannsynligvis stagnert blant de unge på 1990-tallet. Årsaken til det stagnerende volumet er at veksten i utøvelsen av aktiviteter ofte har en S-form, med størst vekst når deltakelsen begynner å bre seg om i befolkningen. For det er nødvendigvis størst vekstmuligheter i begynnelsen når bare noen få innbyggere utøver en aktivitet. Seinere avtar vekstkraft når flertallet har begynt å ta del i en aktivitet, for da har det oppstått et "modent marked" med mange erfarne utøvere. Siden slalåm og utfor er en krevende aktivitet i den forstand at det krever en del skiferdighet for å delta, vil det nødvendigvis være et "tak" som begrenser veksten når en større andel av befolkningen deltar. På 1990-tallet har nok derfor veksten i antall utøvere vært knyttet til ikke bare de unge, men også at de noe eldre befolkningsgruppene har begynt å kjøre alpint. Det har skjedd blant annet fordi de unge aktive på 1970-tallet nå har blitt vel voksne som til dels har opprettholdt sin interesse for å kjøre slalåm. Det forklarer at andelen utøvere blant middelaldrene nordmenn er 10-doblet fra 1974 til 1999, med det vesentligste av veksten på 1990-tallet (tabell 25).

Det er vanskelig å vurdere av hvor "tak-effektene" begynner å bremse veksttakten i modne markeder. Et analyseforsøk i 1986 brukte nordmenns interesse for å gå tur på ski generelt som en indikator på den øvre grensen for hvor stor andel som også kunne bli alpinskiløpere (Teigland 1986). Den analysen forutsatte at det å gå tur på ski vil være en mindre krevende aktivitet enn det å kjøre slalåm eller utfor. Andelen som ville kunne kjøre alpint burde derfor

ligge under andelen som gikk kortere og lengre skitur i skog og mark eller i fjellet. Det viser seg imidlertid at den analysen undervurderte andelen av middelaldrene nordmenn som kom til å kjøre slalåm. For den andelen var i 1999 nesten tre ganger høyere enn 1986 prognosen for år 2000 (tabell 25). Undervurderingen henger sammen med at vel voksne nordmenn, og spesielt middelaldrene innbyggere av begge kjønn, nå kjører mer slalåm enn forventet

Tabell 25 Personer 15-74 år som hadde utøvd slalåm/utfør siste 12 måneder i 1974, 1986, 1989 og 1999 etter ulike aldersgrupper. Prosent.

Aldersgruppe	1974	1986	1989	1999	Prognose for år 2000 utarbeidet 1986***
15-24 år	14	41	53	*	68
25-44 år	4	14	22	26**	25
45-64 år	1	3	3	13	5
65-74 år	0	0	0	3	1
I alt	4	14	20	*	24

- Ikke kartlagt i 1999. ** omfatter aldersgruppen 29-44 år*** Teigland 1986

SSB's ulike undersøkelser gjør det mulig å klarlegge noe mer presist hvordan interessen for å kjøre slalåm har spredt seg i den voksne norske befolkningen. Hvis vi begrenser sammenligningene til aldersgruppen 29-74 år som inngår i panelstudien, viser det seg at det spesielt er menn som er blitt alpinutøvere. Aktivitetsnivået blant de yngste voksne mennene (29-34 år) ble nesten ti-doblet i løpet av årene 1974-1999, samtidig som de yngre kvinnene også økte sin aktivitet betydelig. 20-30% av voksne menn både i yngre og mer middelaldrene årskuller (29-54) har i løpet av de siste 25 årene begynt å kjøre slalåm, og de gjør det i om lag dobbelt så stor grad som kvinner i samme aldersgrupper (tabell 26). Blant de vel voksne kvinnene har veksten i slalåmaktiviteten særlig vært et Østlandsfenomen. Blant menn har alpinveksten i større grad vært landsomfattende, men klart høyest blant mannlige innbyggere på Østlandet og i Agderfylkene. Når veksten i etterspørselen har vært størst østpå har det sin forklaring i at det er her mesteparten av de større norske alpinanleggene er lokalisert der.

Tabell 26 Personer 29-74 år som kjørte slalåm/utfør siste 12 måneder i 1974, 1999 etter ulike aldersgrupper, landsdel for bosted og kjønn. Prosent.

Aldersgrupper	1974		1999		Endring 1974-1999 i prosentpoeng	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
29-34 år	3,2	4,7	28,7	18,8	25,5	14,1
35-44 år	3,2	3,1	35,3	15,8	32,1	12,7
45-54 år	1,9	1,9	21,9	12,6	20,0	10,7
55-64 år	0,5	1,0	9,5	5,7	9,5	4,7
65-74 år	0,0	0,0	4,1	1,0	4,1	1,0
I alt	1,7	2,2	22,0	11,6	20,3	9,4
Østlandet generelt	2,3	2,7	26,6	13,5	24,3	23,9
Oslo/Akershus			33,8	13,5		
Østlandet ellers			22,0	13,4		
Agderfylkene	1,9	1,9	27,5	13,3	25,6	11,4
Vestlandet	0,5	1,4	17,0	9,8	16,5	8,4
Trøndelag	2,4	3,3	19,0	10,0	16,6	6,7
Nord-Norge	1,0	1,0	11,3	4,5	10,3	3,5
I alt	1,7	2,2	22,0	11,6	20,3	9,4

4.1.2 Sykling utenfor vei, snøscooterkjøring og golf

Tilsvarende dokumentasjon av de langsiktige rekrutteringsprosessene finnes ikke for andre "nye" aktiviteter i Norge som det å sykle utenfor vei på sti og i terrenget, kjøre snøscooter eller å spille golf. Panelstudien viser imidlertid at det å sykle "off-road" (som det heter på "ny-norsk") har fått et betydelig omfang på slutten av 1990-årene. 20-25% av de vel voksne befolkningsgruppene i 29-74 års alderen hadde i 1999 syklet på stier og i terrenget minst en gang det året. 10-15% oppga å ha kjørt snøscooter og ca. 5 % hadde spilt golf. En landsomfattende studie gjennomført av Scan-Fact ti år tidligere (1989) viste at den gang var det snaut 4% av voksne nordmenn som hadde syklet i naturomgivelser og 5% som hadde kjørt snøscooter det siste året. Det har med andre ord vært en fire-fem-dobbling i andelen av voksne nordmenn som sykler utenfor vei, og en fordobling av det å kjøre snøscooter.

Det er viktig å merke seg at disse tallene refererer til utøverandelen blant voksne nordmenn i alderen 29-74 år (og 25 år og eldre for Scan-Fact data), aldersgrupper som avviker litt fra andre aldersgrupper som er brukt tidligere i denne rapporten. (Avvikene har liten betydning i praksis, og hovedårsaken til avviket er at SSB's undersøkelser på 1970-tallet begrenset seg til nordmenn under 75 år).

Menn deltok klart mer i alle disse formene for "nye aktiviteter" enn kvinner, og de unge deltok stort sett oftere enn de eldste. Men det er en del viktige avvik fra dette hovedmønsteret. De yngre kvinnene syklet i nesten like stor grad utenfor vei som yngre menn (i 29-34 års alderen). En større andel av yngre kvinner kjørte snøscooter enn yngre menn, og middelaldrene kvinner deltok oftere i golf enn de yngste og de eldste kvinnene (tabell 27).

Å delta i disse tre "nye" aktivitetene var noe vel voksne nordmenn i alle landsdeler gjorde i 1999. Men det var en klar tendens til at golf og det å sykle uten for vei var noe mer utbredt i Oslo/ Akershus enn ellers i landet. 1/3 av de vel voksne mannlige innbyggerne i Nord-Norge

hadde kjørt snøscooter minst en gang i løpet av de siste 12 månedene, en andel som ligger langt over landsgjennomsnittet. Kvinner i Nord-Norge var imidlertid ikke særlig mye mer aktive snøscooterkjørere enn gjennomsnittet av norske voksne kvinner (tabell 27). menn.

Tabell 27 Personer 29-74 år som høsten 1999 ikke hadde syklet utenfor vei, på sti eller i terrenget, kjørt snøscooter, spilt golf de siste 12 måneder for ulike aldersgrupper, landsdel for bosted og kjønn. Prosent

Aldersgrupper	Syklet ikke utenfor vei, på sti og i terrenget		Kjørt ikke snøscooter		Spilte ikke Golf	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
29-34 år	72,3	75,2	86,2	80,2	91,5	98,0
35-44 år	67,2	80,4	85,1	91,3	92,5	95,7
45-54 år	70,5	79,9	84,2	95,8	93,4	96,7
55-64 år	81,0	86,2	85,7	95,1	93,7	93,5
65-74 år	84,5	93,8	95,9	100,0	97,9	99,0
I alt	73,6	82,3	86,6	92,9	93,6	96,4
Oslo/Akershus	58,6	77,9	89,5	91,4	90,2	93,3
Østlandet ellers	69,9	80,1	86,6	94,0	94,3	96,3
Agderfylkene	90,0	90,0	87,5	86,7	92,5	96,7
Vestlandet	81,4	83,7	93,3	94,9	94,3	98,1
Trøndelag	73,0	88,0	79,4	92,0	93,7	98,0
Nord-Norge	83,9	90,9	66,1	88,6	96,8	97,7
I alt	73,6	82,3	86,6	92,9	93,6	96,4

Det er mulig at økt utbredelse av nye aktiviteter skjer på bekostning av mer tradisjonelle fritidsgjøremaal. Et eksempel kan være at den sterke veksten i slalåmkjøring og å kjøre snøscooter kan ha redusert utøvelsen av mer tradisjonelle former for å gå turer på ski. En vekst i det å sykle i terrenget kan eventuelt også føre til at færre går fotturer i skog og mark eller i fjellet. Men det er ikke nødvendigvis slik, for nye former for aktiviteter kan også være et supplement som utfyller eller kommer i tillegg til tidligere gjøremaal i fritiden.

Hvis veksten skjer på bekostning av tradisjonelle gjøremaal, vil overflyttingen eventuelt være en substitusjon mellom aktivitetsformer, og gi seg utslag i motstridende utviklingsretning både i volum og ved at endringene skjer innen de samme befolkningsgruppene. Hvis en vekst for aktivitet A kommer på bekostning av aktivitet B, må veksten i A komme omtrent samtidig med en reduksjon i B, og endringene må skje i samme befolkningsgrupper når det gjelder alder, kjønn, bosetting m.m. Rekrutteringen til nye aktiviteter må tilfelle skje i form av et frafall fra andre og mer tradisjonelle aktiviteter.

Hvis nye aktiviteter ikke påvirker utøvelsen av tradisjonelle aktiviteter nevneverdig, kan det enten skje ved at det er nye grupper som blir utøvere av de nye aktivitetene, eller at de tradisjonelle brukergruppene øker sin samlede utøvelse.

Spørsmålet er hvordan utøvelsen av de tradisjonelle rekreasjonsaktivitetene har endret seg de siste 25 årene, og om det har foregått substitusjonsprosesser. Svaret på det spørsmålet kan forklare også endringer i det innhold feriereisene får. For det befolkningen er interessert i å

gjøre generelt i fritiden former nok også hva de bruker fritidsreisene sine til. Det har dessverre vært lite tid til å klarlegge dette nærmere.

4.2 Rekruttering til tradisjonelle mataukeaktiviteter og lengre fotturer, skiturer

4.2.1 Lengre fotturer

Det å gå lengre fottur i fjellet er noe både voksne kvinner og menn utøvde klart mer av i 1999 enn 25 år tidligere. Andelen som gikk slike dagsturer, økte med vel 10 prosentpoeng for begge kjønn. Men blant de yngre voksne i alderen 29-34 år var interessen for denne aktiviteten mer stabil, og den var synkende blant yngre menn. Veksttakten var størst blant kvinner og menn i 55-64 års alderen hvor andelen som gikk tur i fjellet, økte 17-18 prosentpoeng fra 1974. Veksten i antall utøvere i denne aldersgruppen var derved klart høyere enn 20 prosent.

At vekstratene for kvinner og menn innen samme aldersgruppe var omtrent like høy er naturlig, for det store flertallet går i fjellet sammen med en partner. Andre undersøkelser indikerer at de som går alene i fjellet er et lite mindretall som utgjorde ca. 5% på midten av 1980 og begynnelsen av 1990-tallet, både blant dagtur og flerdagersvandrere (Teigland 1994). Å gå lengre turer i fjellet har særlig vokst i omfang på Vestlandet og i landsdelene nord for Dovre. I Agderfylkene gikk andelen på fottur i fjellet faktisk noe ned fra 1974. På Østlandet økte interessen kun 4-8 prosentpoeng, og mest blant menn (tabell 28).

Tabell 28 Personer 29-74 år som høsten 1999 hadde gått lengre fottur (dagstur) i fjellet de siste 12 måneder for ulike aldersgrupper, landsdel for bosted i 1999 og kjønn. Prosent

Aldersgrupper	Fottur i fjellet 1974		Fottur i fjellet 1999		Endring 1974-1999 i prosentpoeng	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
29-34 år	52,1	36,6	47,9	36,6	- 4,2	0,0
35-44 år	43,3	42,5	55,9	51,6	12,6	9,1
45-54 år	44,4	41,0	54,9	53,7	10,5	12,7
55-64 år	32,9	24,5	50,4	41,9	17,5	17,5
65-74 år	27,3	10,4	37,1	20,8	9,8	10,4
I alt	40,5	31,6	51,0	44,4	10,5	12,8
Østlandet generelt	39,4	34,2	47,0	38,4	7,6	4,2
Oslo/Akershus			43,6	39,3		
Østlandet ellers			27,5	37,8		
Agderfylkene	32,7	33,3	27,5	23,3	-5,2	-10,0
Vestlandet	40,9	28,4	55,7	54,9	14,8	26,5
Trøndelag	37,3	13,3	57,1	46,0	19,8	32,7
Nord-Norge	51,5	36,7	67,7	56,8	16,2	20,1
I alt	40,5	31,6	51,0	44,4	10,5	12,8

En statistisk beregning som ikke blir dokumentert her, viser at de faktorene som statistisk sett i størst grad "forklarer" (ved hjelp av logistisk regresjon) om en vel voksen norsk person i 1999 gikk lengre dagstur i fjellet eller ikke var at vedkommende:

- hadde blitt klart mer interessert i og ivrigere friluftsutøver generelt fra 1986 til 1999,
- hadde gått fottur i fjellet også i 1986,
- var engasjert friluftsutøver generelt også i 1999, pluss at vedkommende
- eide eller hadde tilgang til hytte som ikke lå ved sjøen.

En ytterligere faktor som også var vesentlig rent statistisk, var om vedkommende hadde besøkt nasjonalparken i Jotunheimen, Rondane eller Hardangervidda eller ikke. Men meget uventet så var denne statistiske sammenhengen *negativ* (!). Det indikerer isolert sett at de voksne nordmenn som aldri hadde besøkt disse tre nasjonalparkene, hadde større tendens til å gå lengre dagstur i fjellet sommeren 1999 enn dem som hadde besøkt disse parkene i fjellet en eller flere ganger. Det kan bety for det første at de som har erfaring fra besøk i Jotunheimen, Rondane eller Hardangervidda i noe mindre grad går fjelltur hvert år, når vi fokuserer på hele aldersspekteret fra 29 til 79 år. For det andre kan den negative statistiske sammenhengen indikere at de aller fleste som gikk dagstur i fjellet til fots i 1999, ikke tilhører fjellvandrergруппene som har erfaring fra flerdagers fotturer i disse tre fjellområdene. Det indikerer nok dessuten at å verne disse tre store naturområdene som nasjonalpark, ikke har gitt seg utslag i bruksmønsteret for de fleste nordmenn som går tur i fjellet. Det siste kan være rimelig siden innbyggerne over hele landet i nesten like stor grad deltar i denne aktiviteten.

For det fjerde betyr nok den negative sammenhengen mellom det å gå fottur (dagstur) i fjellet og det å ha besøkt de tre store nasjonalparkene sørpå, at fjellvandrerstatisikken til Den norske turistforening (DNT) sannsynligvis i liten grad har fanget opp veksten i nordmenns interesse for å gå tur i fjellet. Betydelige endringer i nordmenns friluftsliv kan med andre ord foregå uten at den blir registrert i det årlige informasjonssystem som en av landets viktigste friluftsansjoner har etablert. Dette understreker nok behovet for at DNT's statistikk blir supplert med landsomfattende brukerundersøkelser om nordmenns friluftsliv (men atferdsstabiliteten er relativt stor, slik at det neppe er behov for meget hyppige kartlegginger).

Det var en rekke andre faktorer som litt uventet, hadde ingen eller kun svak statistisk betydning for om voksne nordmenn gikk tur i fjellet eller ikke. Det var for eksempel små forskjeller mellom kvinner og menn når det gjelder å gå tur i fjellet eller ikke, når en kontrollerte for de foran nevnte faktorene og andre faktorer som utdanning. Det å gå fottur i fjellet er heller ikke noe "overklasse-aktivitet" som kun de velbeslårte innbyggerne driver på med. Riktig nok hadde det å tilhøre de 25% av personene med høyest inntekt en positiv betydning for om den enkelte gikk fottur i fjellet eller ikke, men ikke signifikant mer enn om en hadde midlere inntekter. Den positive effekten på utøvingen av å tilhøre den høyeste inntektsgruppen var kun i forhold til de 25% med lavest inntekt.

Å gå lengre (dagstur) fottur i fjellet var for øvrig en aktivitet som innbyggere velger å delta i eller ikke i nesten like stor grad over hele landet. Det var dessuten en tendens til at det å gå tur i fjellet og å være på bærtur, er to aktivitetene som supplerer hverandre for utøverne, og er "komplementære goder". Jakt og det å gå fottur i fjellet er imidlertid ikke supplerende aktiviteter, slik at dette tydeligvis er to aktiviteter som ulike befolkningsgrupper deltar i.

Denne (logistiske) statistikkberegningen "forklarte" om en person gikk lengre fottur i fjellet i 1999 eller ikke for vel 70% av de 1595 intervjuobjektene (og også om vi utelukkede de aller eldste personene). Men modellen var noe mer treffsikker når en skal predikere at noen IKKE gikk fottur i fjellet (78%) enn om de som gikk tur i fjellet (64%).

Modellberegningen viste at det viktigste for om noen deltok eller ikke var knyttet til folks generelle interesse for friluftsliv, både om engasjementet har vært økende og hadde vært langsiktig tilstede både det siste året og 13 år tidligere i livet. Den viser også at det å ha tilgang til privat hytte et annet sted enn ved sjøen var viktig for om en gikk fottur i fjellet eller ikke. Det siste forbauser vel ikke noen, men det er interessant at tilgang til egen hytte i fjellet eller i nærheten er mindre vesentlig enn en langsiktig og stigende interesse for friluftsliv mer generelt.

Det viste seg dessuten at å reise mye på ferietur om sommeren (eller på årsbasis) målt i antall reisedager på ferie *ikke* var blant de viktige forklaringsfaktorene for om en gikk fjelltur eller ikke i 1999, men faktisk var negativt relatert til om en gikk lengre fottur i fjellet eller ikke. Det kan tyde på at i 1999 var lengre fotturer generelt i fjellet ikke knyttet til dem som var bortreist lenge på sommerferie. Dette kan indikere at det ikke er mengden av ferieturdager om sommeren eller på årsbasis som er avgjørende for om en går turer til fots i fjellet. Noe som kan bety at innføringen av en femte ferieuke ikke nødvendigvis vil føre til noen økning blant voksne nordmenn av det å gå lengre dagsturer til fots i fjellet, hvis erfaringsmaterialet fra panelstudien har overføringsverdi også for kommende år.

4.2.2 Skiturer

Det har vært en klar vekst i voksne nordmenns interesse for både å gå lengre fotturer i fjellet og å gå lengre dagsturer på ski generelt, enten skiturene var i fjellet eller i skog og mark. Andelen som deltok i det å gå dagsturer på ski, vokste med 10 prosentpoeng i løpet av 25 års perioden fra 1974 til 1999 både blant menn og kvinner. Vekstraten i seg selv var like stor for det å gå lengre skiturer generelt som for å gå lengre fotturer i fjellet. Men det var større variasjoner i endringene for skiturenes del enn for fotturene i fjellet. Spesielt var det stor variasjon i utviklingen av interessen for å gå skiturer blant menn. Blant menn økte andelen av nye utøvere sterkere jo eldre(!) mennene var.

Mens andelen blant yngre voksne menn (29-34 år) som gikk skiturer sank med 10 prosentpoeng, steg den med 16 prosentpoeng blant kvinner i samme aldersgruppe og med hele 31 prosentpoeng (!) blant de eldste mennene i 65-74 års alderen (tabell 29). Det var også store forskjeller i utviklingen mellom landsdelene. På Vestlandet og i Trøndelag økte aktivitetsnivået sterkt både blant kvinner og menn når det gjelder å gå lengre skiturer. Veksten var spesielt lav både blant kvinner og menn i Agderfylkene. Veksten var lav også blant nordnorske menn, men med en betydelig økning av skiaktiviteten blant kvinnene nordpå. Men det har dessverre ikke vært tid og ressurser til å se etter statistiske "forklaringer" på endringene i skiløpingen i denne omgang, ei heller for en rekke andre forhold som burde vært studert nærmere.

4.2.3 Fiske

En sammenligning av paneldataene og SSB's 1974-undersøkelse av nordmenns friluftsvaner viser at flertallet av voksne norske menn (2/3) hadde fisket i 1974 enten det var i sjø eller ferskvann, noe 1/3 av kvinnene også gjorde det året. Andelen av menn som fisket, var imidlertid ganske stabil fra 1974 til 1999, mens andelen av vel voksne kvinnelige utøvere økte med 10 prosentpoeng eller ca 30-35%. Det var kun de eldste mennene som økt sin deltakelse i å fiske. Deltakelsen sank blant de noe yngre mennene og jo mer jo yngre de var. Utviklingen var annerledes blant kvinner som økte mest blant de aller eldste aldersgruppene 55 år og eldre. Spesielt kvinner i Trøndelag ble med på fiske vesentlig mere enn 25 år

tidligere. Nordnorske menn deltok mindre, men samtidig ble kvinnene nordpå i større grad utøvere av det å fiske (tabell 30).

Tabell 29 Personer 29-74 år som høsten 1999 hadde gått lengre skitur i skog, mark eller i fjellet de siste 12 måneder for ulike aldersgrupper, landsdel for bosted i 1999 og kjønn. Prosent.

	Lengre skitur generelt 1974		Lengre skitur generelt i 1999		endring 1974-1999 i prosentpoeng	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Aldersgrupper						
29-34 år	52,7	39,3	42,6	55,4	-10,1	16,1
35-44 år	51,0	41,3	56,4	45,7	5,4	4,4
45-54 år	44,9	30,0	52,7	44,9	7,8	14,9
55-64 år	27,0	16,8	41,7	26,6	14,7	9,8
65-74 år	8,3	3,9	39,2	12,5	30,9	8,6
I alt	37,9	26,7	48,6	39,1	10,7	12,4
Østlandet generelt	42,9	32,7	49,9	40,0	7,0	7,3
Oslo/Akershus			56,0	38,7		
Østlandet ellers			46,0	41,0		
Agderfylkene	42,3	33,3	40,0	36,7	-2,3	3,4
Vestlandet	26,0	13,5	46,9	35,8	20,9	22,3
Trøndelag	34,9	21,7	57,1	40,0	22,2	18,3
Nord-Norge	39,8	26,5	43,5	47,7	3,7	21,2
I alt	37,9	26,7	48,6	39,1	10,7	12,4

Tabell 30 Personer 29-74 år som høsten 1974, 1999 hadde fisket de siste 12 måneder etter alder, landsdel for bosted og kjønn. Prosent

	Fisket 1974		Fisket 1999		Endring i prosentpoeng	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Aldersgrupper						
29-34 år	80,9	47,6	74,5	56,4	-6,4	8,8
35-44 år	84,1	48,8	79,2	54,9	-4,9	6,1
45-54 år	76,9	32,4	72,3	39,7	-4,6	7,3
55-64 år	61,7	18,9	59,8	31,5	-1,9	12,6
65-74 år	38,6	12,3	56,7	26,0	18,1	13,7
I alt	69,7	32,2	70,2	42,7	0,5	10,5
Østlandet generelt	67,2	31,4	64,9	37,6	-2,3	6,2
Oslo/Akershus			67,2	35,0		
Østlandet ellers			63,5	39,6		
Agderfylkene	76,9	29,6	75,0	43,3	-1,9	13,7
Vestlandet	68,8	31,1	75,8	46,5	7,0	15,4
Trøndelag	61,4	31,7	71,4	56,0	10,0	24,3
Nord-Norge	86,4	39,8	77,4	52,3	-9,0	12,5
I alt	69,7	32,2	70,2	42,7	0,5	10,5

Det er et spørsmål om veksten i utøvelsen av en tradisjonsrik aktivitet som fiske spesielt blant de eldste befolkningsgruppene 65 år og eldre, har sammenheng med at pensjonsalderen ble

redusert på 1990-tallet. De eldre fikk derved mer fritid, som kan ha åpnet nye muligheter for dem til å drive med mindre fysisk krevende former for friluftsliv og aktiviteter som de eldre har vært vant til fra oppveksten sin. Men det har ikke vært tid til å avklare om veksten i de eldres utøvelse kom på 1990-tallet eller tidligere. Paneldataene kan tyde på at de eldre i hvertfall ikke økte sin utøvelse av **friluftsliv generelt** spesielt mye fra 1986 til 1999, noe som kan bety at veksten i utøvelsen av de mer tradisjonelle aktivitetene kom tidligere (og ikke hadde noe med den reduserte pensjonalderen).

4.2.4 Bærtur, sopptur

Interessen for å dra på bærtur, sopptur sank klart over det meste av landet fra 1974 til 1999 og i nesten alle aldersgrupper. Ett unntak er Nord-Norge hvor andelen av befolkningen som dro på bærtur, sopptur steg fra 1974 til 1999, selv om andelen av utøvere var uvanlig høy allerede i 1974. Et annet unntak gjelder de eldste kvinnene og mennene som økte sine utøverandeler med henholdsvis 4 og 10 prosentpoeng (tabell 31). Nedgangen i interesse for denne aktiviteten var spesielt sterk blant de yngste voksne mennene og blant kvinner under 55 år. Andelen utøvere ble halvert blant yngre menn i løpet av denne 25 års perioden.

Veksten i utøverandelen blant de eldre kompenserte delvis for den reduserte interessen blant de yngre. Men når disse eldregruppene faller fra i løpet av de neste 10-15 årene, må en forvente at de blir erstattet av mindre interesserte yngre aldersgrupper. Denne demografiske endringen vil imidlertid ta noe tid, slik at varige og større effekter på utøvelsen av tradisjonelle former for friluftsliv neppe vil komme før på lang sikt.

Tabell 31 Personer 29-74 år som 1974, 1999 hadde vært på bærtur, sopptur de siste 12 måneder etter alder, landsdel for bosted og kjønn. Prosent

Aldersgrupper	Plukket bær 1974		Plukket bær 1999		Endring 1974-1999 i prosentpoeng	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
29-34 år	55,9%	59,7%	25,5	47,5	-30,4	-12,2
35-44 år	56,1%	69,4%	47,5	49,5	-8,6	-19,9
45-54 år	51,9%	64,3%	54,3	54,2	2,4	-10,1
55-64 år	55,4%	55,1%	47,2	57,3	-8,2	2,2
65-74 år	38,6%	43,5%	48,5	47,9	9,9	4,4
I alt	52,3%	58,7%	46,4	51,7	-5,9	-7,0
Østlandet generelt	55,0%	57,9%	47,0	49,7	-8,0	-8,2
Oslo/Akershus			39,6	52,8		
Østlandet ellers			51,7	47,5		
Agderfylkene	57,7%	64,8%	42,5	60,0	-15,2	-4,8
Vestlandet	31,7%	50,5%	32,5	43,3	0,8	-7,2
Trøndelag	60,2%	70,0%	54,0	74,0	-6,2	4,0
Nord-Norge	72,8%	71,4%	82,3	79,5	9,5	8,1
I alt	52,3%	58,7%	46,4	51,7	-5,9	-7,0

4.2.5 Jakt

Langsiktige endringer på grunn av demografiske alders- og generasjonsskiftninger vil nok også berøre interessen for å jakte. Jakt har vært og er sterkt mannsdominert. Men det er i løpet av de siste 25 årene vært en økning på ett par prosentpoeng også blant voksne kvinner som deltakere. Det er imidlertid langt igjen til at norske kvinner er like aktive jegere som i USA hvor kvinnene utgjør en fjerdedel av jegerne (Simmons 1994). Rent geografisk viser panelstudien at en spesielt stor andel av innbyggerne i Agderfylkene og i Trøndelag var jegere i 1999 sammenlignet med landsgjennomsnittet (tabell 32)

Tabell 32 Personer 29-74 år som i 1974, 1999 hadde jaktet de siste 12 måneder etter alder, landsdel for bosted og kjønn. Prosent

Aldersgrupper	Jaktet 1974		Jaktet 1999	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
29-34 år	22,3	1,0	17,0	0,0
35-44 år	17,2	1,3	19,3	3,8
45-54 år	16,2	0	16,8	2,3
55-64 år	10,4	0,5	15,7	2,4
65-74 år	4,5	0,6	9,3	1,0
I alt	14,5	0,7	16,3	2,2
Østlandet generelt	13,4	1,0	14,2	1,8
Oslo/Akershus			7,5	1,8
Østlandet ellers			18,5	1,8
Agderfylkene	28,8	0	30,0	6,7
Vestlandet	8,2	0	10,3	0,9
Trøndelag	24,1	0	27,0	6,0
Nord-Norge	17,5	1,0	27,4	4,5
I alt	14,5	0,7	16,3	2,2

4.3 Substitusjonsprosesser mellom aktiviteter fra 1986 til 1999

I hvilken grad at utøvelsen av en fritidsaktivitet endrer seg i volum avhenger av om det kommer til flere nye utøvere i form av "ny-rekrutterte" enn det er frafall av tidligere utøvere. Hvis frafallet er større enn ny-rekrutteringen vil antall utøvere synke. Hvis frafallet er mindre enn tilstrømningen av nye utøvere vil antall utøvere stige. Et stabilt antall utøvere forutsetter at frafallet og ny-rekrutteringen er like stor.

Hvis de som er stabile utøvere utgjør en relativt liten del av alle dem som utøver en aktivitet i forhold til de som er nye eller faller fra, kan volumet av utøverne svinge vesentlig i løpet av kort tid. Hvis andelen som er stabile utøvere og deltar hvert eneste år over en noe lengre periode, ert relativt stor i forhold til frafallet og nyrekrutteringen, er det sannsynligvis mindre svingninger og større stabilitet over tid.

Noen utøvere vil nok være midlertidig borte fra en aktivitet ett år, mens andre blir borte for lange perioder eller for "alltid". De som er midlertidig borte er "passive utøvere", mens de som blir borte "for godt", utgjør det reelle frafallet. Andre kan prøve seg på en aktivitet ett år,

og finne ut at aktiviteten ikke var så attraktiv at de vil fortsette seinere. I panelstudien som kun omfatter utøvelsen på to tidspunkt (1986 og 1999), er det opplysninger fra for få punkter i tidsutviklingen til å klarlegge hvor mange og hvem som var ga seg "for godt" med en aktivitet og hvem som var midlertidig borte ett av tidspunktene og derved var blant de passive utøverne. Det er også for få opplysninger til å avklare sikkert hvordan utøvelsen av en aktivitet blir påvirket av at utøvelsen av andre aktiviteter endrer seg i volum, for eksempel i form av at en nedgang i det å gå turer på ski har er forårsaket av at tidligere utøvere nå har begynt å kjøre slalåm i stedet. Å eventuelt gå over fra å utøve en aktivitet til en annen vil være et eksempel på "substitusjonsprosesser" mer generelt.

Det er imidlertid mulig å bruke paneldataene til å studere om det er en statistisk sammenheng mellom det å la være å gå skiturer ett bestemt år (1999) og det at en kjører slalåm eller utfor det samme året, eller om det er andre faktorer som er viktigere som statistisk forklaring på "frafallet". Slike beregninger kan også belyse faktorer som "forklarer" ny-rekruttering" og stabilitet både blant utøverne og det at en del er stabilt "ikke-utøvere" av en aktivitet. Men her har det dessverre kun vært tid til en foreløpig vurdering av årsaker til frafallet fra det å gå lengre skiturer generelt, som er ett av elementene i substitusjonsprosessene for skiløpingens del.

En vanlig (liniær) regresjonsberegning av sammenhengene mellom hvor ofte panelmedlemmene gikk lengre skiturer generelt i 1999 og ulike forklaringsfaktorer påviser at det mest utslagsgivende for antall skiturer i 1999 var (rangert etter synkende t-verdi):

- at en var aktiv friluftsutøver generelt i 1999
- at en hadde vært aktiv skiløper også tretten år tidligere
- at en også drev på med slalåm, noe som viser at skiturer og slalåm er aktiviteter som supplerer hverandre og er "komplementære goder"
- at en hadde skiferdigheter og ikke fant det mer eller mindre vanskelig å gå på ski

Det er dessuten slik at hyppigheten av det å gå dagsturer på ski har en statistisk pålitelig tendens til å øke jo eldre en er (!), jo høyere yrkesinntekt en har og er høyere blant kvinner enn menn når en korrigerer for andre faktorer. Nivået for påliteligheten er da valgt slik at det er høyest 0,02% sannsynlighet for å ta feil. Utdanningsnivå og hvilken landsdel en bor i spilte liten rolle for aktivitetsnivået i 1999 for skiturenes vedkommende. En skal derfor ikke se bort fra at betydningen av utdanning er overvurdert og at en økning av utdanningsnivået i den norske befolkning ikke nødvendigvis i seg selv vil føre til økt interesse for skiturer (eller andre friluftaktiviteter for den saks skyld).

Denne modellberegningen "forklarte" imidlertid kun 62% av variasjonen i skituraktivitetene i 1999, noe som viser at en eller flere andre ikke identifiserte faktorer også har vesentlig betydning. Det som er klart er at det er den langsiktig interessen i det å gå på ski og interesse for aktivt friluftsliv generelt, samt skiferdigheter som er de viktigste faktorene. Disse faktorene er klart viktigere enn inntekt, utdanning, hvor en bor i landet og om en reiser mange ganger på ferie i vinterhalvåret.

Generelt er det slik at de faktorene som statistisk "forklarer" hvor hyppig en person utøver en aktivitet ikke nødvendigvis er de samme faktorene som "forklarer" om vedkommende deltar eller ikke. Det viser seg også at de faktorene som påvirker hvor aktiv eller passiv skiutøver en person er, har liten utsagnskraft når det gjelder om en person har "falt fra" som utøver fra 1986 til 1999. "Frafallet" er da definert som det å ikke gå skiturer i 1999, mens vedkommende gikk lengre skiturer i 1986 og derved ikke tilhørte de aktive utøverne 13 år seinere.

14% av hele panelet eller 224 personer hadde i 1999 falt fra blant dem som gikk lengre dagstur på ski i fjellet eller i skog og mark i 1986, et frafall som var noe høyere enn frafallet blant dem som gikk dagstur til fots i fjellet. De som falt fra dagsturene på ski var i like stor grad kvinner som menn, og fra ulike aldersgrupper. Men de som kjørte slalåm i 1999, hadde vesentlig mindre tendens til å ha sluttet med å gå dagsturer på ski enn personer som ikke hadde kjørt slalåm det siste året (tabell 33). Spesielt blant kvinner var det slik at de som hadde kjørt slalåm minst en gang de siste 12 månedene, hadde 6 ganger mindre sannsynlighet for å ha sluttet med å gå skiturer enn de kvinnene som ikke hadde kjørt slalåm. Dette betyr nok at den økte slalåmaktiviteten i seg selv i mindre grad forklarer at det har vært en del som "sluttet" enten midlertidig eller mer permanent med det å gå lengre skiturer. Det er sannsynligvis andre faktorer som er vesentlig viktigere, enten disse faktorene har midlertidig eller mer permanent effekter. Det er ikke studert nærmere her.

Det har heller ikke vært tid til å se nærmere på omfanget av "ny-rekruttering" til det å gå skiturer (eller slalåm) og hvem disse "nye" utøverne er, ei heller for andre fritidsaktiviteter.

Tabell 33 Hele panelet etter andel blant kvinner og menn som hadde sluttet med å gå lengre skiturer i 1999 og om de kjørte slalåm eller utfor i 1999. Prosent. Basis 1595 IO.

	Hadde "falt fra" som utøver av det å gå lengre skiturer fra 1986 til 1999	
	Menn	Kvinner
Deltok i slalåm i 1999		
Kjørte ikke slalåm i 1999	15,4%	15,0%
Kjørte slalåm i 1999	9,0%	2,4%
I alt	14,1%	13,7%

5. Problemstillinger som her ikke er belyst og foreløpig konklusjon:

Meget kort tid til disposisjon gjør at det ikke har vært mulig å se nærmere på en rekke viktige spørsmål som gjelder friluftslivets utvikling. Hvis en hadde ressurser til det kan panelstudien for eksempel bidra til å belyse:

- hvordan ferie og friluftsatferd blir påvirket av sosial endringer (ekteskap, barn, skilsmisse), økt økonomisk velstand og økt yrkesaktivitet blant kvinner, urbanisering og flytting tilbake til spredtbygd strøk, endret fritid (fem ukers ferie)
- hvordan slike sosio-økonomiske endringer spiller sammen og forsterker/demper virkningene av hverandre
- hvilke ferieformer som voksne nordmenn ønsker å oppleve i Norge
- i hvilken grad utenlandske ferie- og turmål er alternativer til norsk friluftsliv i feriesammenheng, herunder bading i Syden, skiturer i alpene m.m.

Det viktigste som imidlertid er kommet fram av denne kortfattede beskrivelsen er trolig at det store flertallet (90%) av befolkningen er aktive utøvere av disse formene for fritidsaktiviteter. Voksne nordmenns interesse for tradisjonelt friluftsliv og nye former for utendørs rekreasjon er dessuten omfattende og har vært i vesentlig vekst også de siste 13 årene. En viktig del av veksten har vært knyttet til at de eldste befolkningsgruppene og kvinner generelt utøver mer av flere tradisjonelle former for friluftsliv enn tidligere. Det har de siste 25 årene foregått en "likestillingsprosess" både mellom aldersgrupper, mellom menn og kvinner, og mellom innbyggerne i ulike landsdeler.

Aktivitetsnivået har ikke bare vært høyt og stigende, men hovedmønsteret har samtidig vært mer stabilt enn forventet både på mellomlang (13 år) og også lengre sikt (25 år). Forklaringen er trolig at voksne nordmenn har etablert ganske faste rekreasjonsvaner som i mindre grad blir endret raskt av økonomiske og sosial forandringer i samfunnet. Stabiliteten i friluftsatferden henger sannsynligvis sammen med en betydelig grad av økonomisk og sosial stabilitet i den voksne delen av befolkningen som er kommet over den viktigste delen av etableringsfasen i livet. Men det er mulig at stabiliteten i atferden delvis skyldes ulike forsinkelses- og "lag"- mekanismer som gjør at effekter av samfunnsendringene først vil slå ut for fullt når det har gått lengre tid enn de 13 årene som panelstudien fokuserte på.

Det aller meste av friluftslivet er noe nordmenn organiserer selv, med utgangspunkt i det faste bostedet eller egne fritidshus og hytter. I beskjeden grad er selve utøvelsen noe som er knyttet til kommersielle aktivitets- eller opplevelsestilbud. 90% av befolkningen har aldri vært med på noen form for kommersielle tilbud hvor de betalte for å drive friluftsliv eller oppleve natur, enten dette for eksempel var guidede turer i fjellet eller organiserte turer for å oppleve dyreliv.

Mangel på tid gjør at denne rapporten i liten grad har klarlagt sammenhenger mellom samfunnsmessige endringer, den enkeltes ressurser og det å drive friluftsliv. Men de få statistiske analysene som er gjennomført, viser at det er interessen for friluftsliv generelt over lengre tid som er blant de viktige faktorer som statistisk sett "forklarer" om og hvor mye voksne nordmenn deltar i disse aktivitetene. Ulike former for fritidskapital er også viktig, ikke

minst aktivitetsrelaterte ferdigheter. Det å ikke kunne svømme og gå på ski reduserer i betydelig deltakelsen i disse aktivitetene. En av de viktigste tiltakene norske myndigheter derfor kan gjennomføre for å opprettholde og øke befolkningens muligheter er å sikre opplæring i sentral friluftsferdigheter, enten via skoleverket eller andre målrettede tiltak.

De spede forsøk på analyse viser at også andre faktorer som her ikke er identifisert, er vesentlig for om innbyggerne deltar eller ikke. Inntil en har fått bedre innsikt er hovedkonklusjon her derfor at langsiktige interessefremmende tiltak og virkemidler for å øke folks friluftsferdigheter vil være viktige elementer av en nasjonal politikk for friluftsliv.

For å sikre en mest mulig effektiv politikk på dette feltet vil det nok også være en fordel om en bedrer kunnskapsgrunnlaget mer generelt. Et ledd i et slikt arbeidet vil være å gjennomføre landsomfattende intervjuundersøkelser av friluftslivet for å klarlegge eventuell endringer, og årsaker til slike. Men den relativt store stabiliteten som er i atferden over tid, tilsier at det neppe er behov for ressurskrevende studier av friluftslivets utvikling på landsbasis med meget korte mellomrom, slik enkelte har foreslått. Da vil det være langt viktigere å prioritere de små ressursene blir brukt til:

- å analysere alt det materialet som allerede finns, ikke minst blant SSB's mange intervjuundersøkelser, samt
- å foreta mindre nye undersøkelser for å klarlegge årsakene og virkningene av en del av de viktige prosessene som former nordmenns friluftsliv, utviklingen innen nye former for aktivitet, og hvilken betydning friluftslivet har for berørte lokalsamfunn, næringsinteresser og folks helse og trivsel.

Behovet for nye undersøkelser kan nok også være mindre enn enkelte forskere hevder at det er. Når det for eksempel i forbindelse med oppstartingen av arbeidet med den nye Stortingsmeldingen om friluftsliv ble hevdet at det nesten ikke finnes data om nordmenns forhold til og bruk av fritidshus, kan forvaltningen godt være litt kritisk til vurderingene. En raskt oversikt viser at bare SSB har foretatt minst 61 ulike landsomfattende undersøkelser de siste 25 årene hvor det har vært med spørsmål om nordmenns fritidshus. Hovedproblemet er neppe mangel på oversiktsdata på dette området, men at en ikke systematisk har utnyttet alt det materialet som allerede finnes og skapt den nødvendige oversikten. Det vil være viktig å gjøre før nye studier for å tette noen av de mange "gjenstående hull" i kunnskapene.

Et annet problem er å sikre kvalitet på de analysene som blir gjennomført. Til nå er det nok brukt for mye midler til å samle inn data og for lite ressurser til analyse, skape oversikt og formidle resultatene. Det er etter min vurdering også eksempler på studier som har fått betydelige midler, men hvor resultatene likevel er preget av lite innhold og ukritisk bruk av usikre og lite representative data.

Vedlegg I. Undersøkellesmetoden og vurdering av feilkilder

Her blir det gitt en kort oversikt over og vurdering av viktige feilkilder. Det er utarbeidet en vesentlig mer fyldig oversikt som vil bli publisert i forbindelse med hovedrapporten om endringene i nordmenns ferievaner.

1 Stabil målemetode og et stabilt utvalg som hovedstrategi

Det metodisk fordelaktige med panelstudier er at en kan redusere statistisk usikkerhet ved å ha et stabilt utvalg av intervjuobjekt. Ved samtidig å bruke en stabil målemetode vil en øke sannsynligheten for at endringer som blir observert, skyldes endringer i atferd eller andre forhold og ikke endringer i målemetoden eller utvalget.

I denne panelstudien var opplegget å intervju de samme personene høsten 1999 som SSB intervjuet i 1986 om nordmenns ferie- og friluftsvaner. Men det var i 1999 ikke budsjett til å intervju alle de 2894 voksne nordmenn (16-79 år) som SSB intervjuet i 1986. Målsettingen var at oppfølgingsintervjuet i 1999 skulle basere seg på et brutto-utvalg på snaut 2000 av dem som var intervjuet i 1986, og at det skulle være en svarprosent på minst 80%. Begrepet brutto-utvalg er her da brukt om det utvalget som ble trukket ut, før noen intervjuobjekt falt fra på grunn av sykdom, svekket helse, fravær hjemmefra eller på grunn av at de ikke lengre var interessert i eller villige til å bli intervjuet. **Brutto-utvalget minus frafallet utgjør netto-utvalget, dvs. de personene en oppnår intervju med.**

Vanligvis blir det fokusert på tre problemer med panelstudier:

- frafallet fra utvalget som blir trukket ut til å bli intervjuet, kan bli for stort
- at de som blir intervjuet ikke er representative for den befolkning de skal representere, og
- at intervjuobjektene kan endre atferd fordi de er valgt ut til å være medlem i panelet.

Problemet med atferdsendring på grunn av medlemskap i panelet eksisterer neppe i denne undersøkelsen. For det første fordi medlemmene i dette panelet ikke viste om at de var med i noen panelstudie før etter at deres feriereiser og friluftsliv det foregående år var over. For det andre fordi sannsynligheten nok er ganske liten for at de som ble intervjuet høsten 1999, husket hva de hadde svart på samme spørsmål 13 år tidligere. Eventuelle "taktiske svar" for å påvirke endringsdataene er derfor en lite sannsynlig feilkilde i denne panelstudien.

I denne panelstudien er frafallet dessuten lavt både i 1986 og 1999. Kun 20,6% av de utvalgte personene falt fra i 1986 og snaut 20% i 1999. Flere kontroller av representativiteten viser i tillegg at den er god, men her blir bare noen av kontrollene dokumentert.

2 Representativitet og etter-stratifisering

At kun et utvalg av befolkningen blir intervjuet innebærer to typer av feilkilder. For det første så har den norske befolkningen endret seg fra 1986 til 1999, slik at å intervju et utvalg i 1999 som var representativt for befolkningen i 1986 ikke garanterer at de samme personene også er representative for befolkningen slik den var i 1999. Det kommer av at innvandrere som har

flyttet til Norge etter 1986, ikke er representert i panelet i 1999. Dessuten er nordmenn som var for unge til å bli intervjuet i 1986 (dvs. var under 16 år det året), ikke representert i panelet i 1999. Som rimelig er vil intervju av 1986-utvalget om igjen i 1999 heller ikke omfatte de som har flyttet ut av landet etter 1986 eller gått bort etter den tid.

Flytting inn og ut av landet, og det at barn er blitt voksne i løpet av de 13 årene som gikk fra 1986 til 1999, gjør at den norske befolkningen i 1999 både har fått nye medlemmer og mistet andre. Medlemmene av panelet representerer ikke slike grupper i 1999.

Det blir dessuten vanligvis et frafall når en skal forsøke å intervju de samme personene om igjen, enten årsaken til frafallet er manglende vilje eller naturlig frafall (som for eksempel dødsfall eller flytting til nytt bosted som Folkeregistret ikke har fått kjennskap til). De som falt fra i 1999 fra oppfølgingsintervjuene, bidrar derved til at dataene heller ikke nødvendigvis blir representative for 1986-innbyggernes reiseatferd 13 år seinere.

Sammenligning av de som svarte, viser at panelet i liten grad avviker fra den norske befolkning når det gjelder sentrale kjennetegn som alder, kjønn, inntekt, sivilstand og bosettingsstruktur både i 1986 og 1999 (tabell 34). Medlemmene av panelet ser derved ut til i stor grad å være et representativt utvalg av den voksne norske befolkning med de unntak som er nevnt (spesielt innvandrere og ungdom).

Tabell 34 Panelets sammensetting etter kjønn og alder sammenlignet med befolkningen generelt for de relevante aldersgruppene i 1986 og 1999.

	1986			1999		
	Befolkningen 16-79 år	Brutto- utvalget	Netto- utvalget		Nettopanel utvalget	Befolkningen- 29-91 år
Kjønn	%	%	%		%	%
Menn	49,6	49,3	49,0		48,7	
Kvinner	50,4	50,7	51,0		51,3	
Alder i 1986	%	%	%	Alder	%	%
16-24 år	18,8	17,9	17,5	29-37	18,9	(24,1)
25-44	38,3	39,3	40,4	38-57	48,6	(45,6)
45-66	30,6	29,0	28,9	58-77	28,5	(27,0)
67-79	12,4	13,8	13,2	78-91	4,0	(3,2)
Antall personer	3128017	3647	2894	1595	100	100 (2649634)

Tabell 35 Sammenligning av panelet og befolkningen (27-89 år) etter inntekt etter skatt (disponibel inntekt) i 1997. Kilde. Inntektsregisteret.

Inntektsgrupper	Andel av samlede inntekter i 1997		Middelverdi av inntekten i gruppen	
	Panelet	Befolkningen 27-89 år	Panelet	Befolkningen 27-89 år
De 10% av personene som hadde lavest inntekt	2,3	2,2	40034	34278
10-19% lavest	5,0	4,7	85131	74812
20- 29 "	6,4	6,0	109552	95453
30-39 "	7,7	7,3	132306	115958
40-49	8,8	8,6	150421	136244
50-59	9,7	9,8	165800	155032
60-69	10,6	10,9	180946	172791
70-79	11,7	12,1	200417	192301
80-89	13,6	13,9	232411	220889
90-100	24,4	24,6	418065	391318
I alt	100	100	171 508 (snitt)	151 843 (snitt)
Antall personer	1595	2 985 068	1595	2 985 068

Tabell 36 Befolkningen og panelet etter landsdel for bosted 1986, 1999. Prosent

	1986			1999
	Befolkningen 16-79 år	Brutto-utvalget	Netto-utvalget	Nettopanel utvalget
Landsdel for bosted				
Østlandet	48,2	50,0	49,5	50,7
Agder/Rogaland	12,9	13,3	13,9	15,8
Vestlandet	17,4	17,6	18,4	13,1
Trøndelag	8,9	8,4	8,7	11,5
Nord-Norge	11,1	10,6	9,5	8,8

Den egenskap ved panelet som avviker mest i forholdet til befolkningen i de relevante aldersgruppene er sivilstand. De som er gifte, er overrepresentert mens de ugifte er underrepresentert. Det er samtidig blitt for få skilte med i alderspanelet det året (tabell 37).

Tabell 37 Alderspanelet (29-79 år) i 1999 sammenlignet med hele den norske befolkning i omtrent samme alder (30-79 år) etter sivilstand i 1999. Prosent

Sivilstand	Befolkningen 30-79 år*	Alderspanelet (29-79 år)
Ugift	18,0	13,5
Gift	62,1	70,1
Enke/enkemann	6,9	6,9
Separert	2,1	1,8
Skilt	10,7	7,5
Annet	.	0,2
I alt	100	100

*Kilde: Folkemengden etter sivilstand, kjønn og alder 1 januar 1999. SSB

Generelt kan en korrigerende avvik i representativitet ved hjelp av etter-stratifisering. I prinsippet vil slik korrigerende i ettertid gå ut på at en oppveier underrepresentasjon eller reduserer effekten av overrepresentasjon ved hjelp av "vektning" av opplysningene fra de grupper som er blitt over/under-representert. Utslagene behøver imidlertid ikke å være store i praksis. Et eksempel kan være utslagene av etter-stratifisering for de gruppene som trolig er mest over/underrepresentert i panelet, dvs. ulike kategorier sivilstand. Hvis vi forutsetter at de ugifte/ skilte/gifte som ble intervjuet i 1999 var representative for hver av sine grupper i hvertfall når det gjelder det å reise, viser det seg at et alderspanel som er "vektet" og derved helt representativt for de ulike sivilstandene ville ha reist gjennomsnittlig 0,3 dager flere dager på ferietur det året enn det panelstudien nå viser. Denne forskjellen er så liten at vanlig avrundning av prosenttall vil eliminere forskjellene. At de ulike kategorier av sivilstand ikke er fullt ut representert i panelet har derved liten praktisk betydning.

Det viktigste problemet i denne rapporten er nok derfor at utvalget i 1999 ikke er representativt for norsk ungdom under 29 år. Så lenge tolkningen av panelstudien begrenser seg til de grupper av befolkningen som er representert både i 1986 og 1999-utvalgene, skulle utvalgsfeil ikke skape vesentlige problemer.

3 Statistisk usikkerhet

Erfaring viser at det er vanskelig å sikkert måle relativt små endringer ved hjelp av uavhengige utvalgsundersøkelser. Den statistiske usikkerheten henger sammen med at endringene en registrerer fra en undersøkelse til en annen kan være relativt små, samtidig som usikkerheten i hvert anslag (estimat) ofte er stor på grunn av at det kan være mange små feil som samlet sett gir usikkerhet. Den statistiske usikkerheten kan beregnes i form av standardavvik rundt estimatene.

Generelt gjelder det at standardavviket for en differanse mellom to estimater x og y er:

$$1. \quad S_{diff} = \sqrt{S_x^2 + S_y^2 - \text{covariansen}(x, y)}$$

Følgende tabell gir en oversikt over tilnærmede anslag for standardavviket og den statistiske usikkerheten ved to uavhengige utvalgsundersøkelser når en fokuserer på **endringer** fra en undersøkelse til en annen (Thomsen 1980).

Tabell 38 Standardavvik ved endringer fra en utvalgsundersøkelse generelt til en annen.

Tallet på spurte (N)	Prosent som er utgangspunkt for beregning av endringer				
	5	10	20	30	50
100	3,8	5,2	6,9	7,9	8,7
500	1,7	2,3	3,1	3,6	3,9
1000	1,2	1,6	2,2	2,5	2,7
2000	0,8	1,2	1,5	1,8	1,9

Kilde: Thomsen 1980

Hvis det er full overlapping mellom utvalgene, og det er det i panelstudier hvor alle intervjuobjektene er med i begge utvalgene, vil kovariansen i formel 1 vanligvis være større enn null. Det er tilfelle i alle situasjoner hvor det er en positiv sammenheng mellom svarene til samme person fra den ene til den andre undersøkelsen. Med positiv kovarians vil standardavviket (og den statistiske usikkerheten) bli redusert. Reduksjonen vil være større jo sterkere sammenheng det er mellom verdiene fra de to tidspunktene i en panelstudie. Sammenhengen er større jo flere enheter (personer) som ikke har endret svarkategori (atferd) fra en panelstudie til en annen, og jo mindre avviket er mellom svarene i de ulike bølgene som inngår i en panelstudie.

Thomsen (1980) konkluderer generelt med at panelutvalg reduserer usikkerheten ved endringstall vesentlig. Med andre ord, hvis friluftsatferden i 1986 i stor grad samsvarer med atferden i 1999, vil kovariansen være stor, og usikkerhet (standardavvik) bli vesentlig mindre. Det betyr at så lenge det er positiv samvariasjon mellom atferd og egenskaper målt i 1986 og i 1999, så vil standardavviket være mindre enn i tabellen over. Hvor mye mindre, og hvordan utslagene blir, er det ikke publisert presise anslag for.

4 Feilregistreringer

For å lette arbeidet ble spørreskjemaet i 1999 lagt inn på en bærbar PC slik at hver intervjuer kunne punche inn svarene direkte og også bli ledet utenom ulogiske eller unødvendige spørsmål. Analysearbeidet viser imidlertid at en vesentlig feil i edb-styringen førte intervjuerne utenom enkelte spørsmål om friordninger som i 1999 bare ble stilt til ansatte i privat og statlig virksomhet. 309 intervjuobjekter som i 1999 var ansatte i kommunal og fylkeskommunal virksomhet ble derved feilaktig ikke intervjuet om disse temaene.

Denne feilkilden er rettet opp igjen, ved at SSB har kontaktet de 309 personene per post om de spørsmålene som feilaktig ikke ble stilt dem.

Det er også funnet andre viktige og tidkrevende feilregistreringer (som blant annet har ført til at flere rapportutkast har måtte skrives helt om igjen). Disse feilkildene er ikke knyttet til data som er brukt i denne rapporten, og er derfor ikke omtalt nærmere her.

5 Effekter av endret design (telefon kontra besøksintervju)

I 1999 ble alle i panelet intervjuet per telefon. I 1986 ble ca. ¼ av panelet intervjuet over telefon, mens flertallet ble oppsøkt hjemme og intervjuet direkte i en samtale på stedet. Det er ikke urimelig å forvente at det er kvalitetsforskjeller i opplysninger gitt over telefon og ved besøk i hjemmet.

Det viser seg at de som ble intervjuet via telefon i 1986 bodde mer i de store byene og særlig i Oslo-området. De telefonintervjuede personene var derfor til en viss grad "avvikere" fra befolkningen generelt i 1986 og det gjelder både det året og når det gjelder utviklingen fram til 1999. Spørsmålet er om disse forskjellene i sosioøkonomisk bakgrunn og bosetting mellom dem som ble telefon- og besøksintervjuet, kan ha påvirket registreringene av atferdsendringer i hvertfall for noen typer av reise- og rekreasjonsvaner. Enkel tabellkontroller kunne tyde på

det. Men den sikreste kontrollen kan en få ved hjelp av multivariate analysemetoder hvor en korrigerer for effektene av at flere ulike faktorer påvirker atferdsdataene.

Ulike regresjonsanalyser som er gjennomført og ikke dokumentert her, påviser **ingen statistisk pålitelig sammenheng** mellom intervjumetoden (telefon eller besøksintervju) og ulike opplysninger om ferieatferd eller utøvelsen av friluftaktiviteter. Beregningene korrigerer da for alders-, inntekts-, bostettings-, utdannings- og kjønnsforskjeller mellom personene som ble telefon og besøksintervjuet i 1986. De forskjellene som ble registrert i ferie- og friluftsatferden i 1986 mellom telefon- og besøksobjektene skyldes med minst 95% sannsynlighet andre forhold enn intervjumetoden i seg selv. Det betyr nok også at de registrerte **endringene i atferd** fra 1986 til 1999 heller ikke er påvirket av endringene i selve intervjumetoden.

6 Effekter av endret spørsmålsformuleringer

For å unngå at endringer i atferd som eventuelt ble registrert, kan ha sin årsak i endringer i måleinstrumentet og derved ikke er reelle atferdsendringer, ble det foretatt færrest mulig endringer i spørsmålsformuleringer, spørsmålenes rekkefølge eller selve designet på skjemaet (bortsett fra at det ble brukt et edb-assistert skjema). Når det gjelder fritidskapital og ressurser, friluftsliv og de fleste bakgrunnsspørsmål er formuleringene og rekkefølgen helt de samme både i 1986 og 1999. Hensynet til stabilitet i formuleringer gjorde at samme ordlyd ble brukt til tross for at det i enkelte tilfelle nok ville være fordelaktig å endre formuleringer noe fra 1986 til 1999.

Et viktig problem med stabile spørsmålsformuleringer, er at enkelte spørsmål og svarkategorier kan være relevant ved den første undersøkelsen (basisstudien), men ikke i en oppfølgende studie 13 år seinere. Et fenomen kan ha endret seg vesentlig over en tidsperiode, og etter en bestemt begivenhet, uten at en har kunnet forutse det og tilpasse spørsmål og svarkategoriene i basisstudien til utviklingen seinere. Et eksempel fra den teknologiske utviklingen kan være at hva som var vanlige fenomen og betegnelser som "motorbåt" eller "campingvogn" i 1986 kan ha endret karakter og blitt til "cabincruiser", "skjærgårds jeep" eller "bobil" i 1999. Når en velger å bruke samme betegnelsen eller ord i en ny undersøkelse, blir en effekt at en ikke nødvendigvis får dekket nye fenomen som også er blitt relevant 13 år seinere.

Det er dessuten et generelt problem at en betegnelse eller term som har vært i stabil bruk fra 1986 til 1999 kan ha endret meningsinnhold. For eksempel var det å sykle i 1986 noe en stort sett gjorde på vei og gate, mens nye terrengsykler har gjort det til en aktivitet som i 1999 også foregår ute i naturen. Et annet eksempel kan være at det å klatre var noe en stort sett gjorde i fjellet i 1986. 13 år seinere foregår vesentlige deler av klatringen innendørs eller går ut på å klare "klatrefinesser på små steiner" i lavlandet og i parker. Dette er eksempler på at studieobjekt ikke nødvendigvis er stabile i form og innhold, men kan ha endret seg uten at det er blitt registrert på en tilfredsstillende måte. Slike endringer i en aktivitets innhold kan kun registreres mer sikkert ved å ha med nye og mer presise spørsmål om de nye aktivitetsformene, noe som ble gjort i 1999 ved for eksempel å spørre eksplisitt om sykkelturner også utenfor vei.

Men andre feilkilder kan være viktigere enn om måleinstrumentet er stabilt og omtrent feilfritt. For flere viktige forhold har endret seg over tid som kan gi tolkningsproblem. Et

problem er at de ulike generasjonene som inngår i panelet i løpet av perioden 1986-1999 har blitt 13 år eldre og kommet inn i nye faser av livet. "Alder" og "tid" er to forskjellige begrep som kan gi problem med å identifisere eller tolke hva som egentlig skjer.

7 Effekter av aldersforskyvningen fra 1986 til 1999

I løpet av 13 år endrer det enkelte individ seg på en rekke måter, både for eksempel når det gjelder helse, livsfase og rettigheter/plikter overfor egen familie og samfunnet. Aldringen i seg selv kan også føre til endringer i ferie- og rekreasjonsatferd både hos den enkelte person og en bestemt befolkningsgruppe eller generasjon.

Hvis målet er å kartlegge langtidstrender i nordmenns atferd og levekår mer generelt, må en prøve å kontrollere for effektene av den aldringen som foregår. En måte å gjøre det på er å ikke sammenligne de samme individene eller samme generasjon, men de personene som hadde samme alder i 1986 og i 1999. Derved er aldersgruppen konstant i sammenligningene, mens individene ikke er de samme (i motsetning til sammenligningen mellom generasjonene i tabellen over).

En sammenligning som kan brukes til å eliminere effekten av panelets økte alder, er å sammenligne kjennetegn ved de personene som var 29-79 år i 1986 og dem som var i samme aldersgruppe 29-79 år i 1999. Denne måten å klarlegge endringer i befolkningen på, når en kontrollerer for at medlemmene i panelet er blitt 13 år eldre, blir referert til i teksten som å sammenligne "**alderspanelet**". Ved å gjøre det på den måten eliminerer en påvirkning på opplysningene fra det segment av panelet som var unge (16-28 år) i 1986 og det segmentet som var eldst (80-91 år) i 1999. Begrepet "alderspanel" er her da brukt om de medlemmene av hele panelet som var 29-79 år gamle i 1986, og de medlemmene som i 1999 var 29-79 år gamle. Disse medlemmene var ikke helt de samme personene, men aldersgruppen 29-79 år var den samme.

Dette er imidlertid en sammenligning på gruppenivå, og viser ikke hvordan kjennetegn har endret seg for det enkelte medlem av panelet. Ved å eliminere de mange unge intervjuobjektene i 1986 og de få eldre i 1999, omfatter alderspanelet dessuten færre personer i 1986 og flere i 1999. Det bidrar til en svak økning i den statistiske usikkerheten i endringstallene, som har liten praktisk betydning for denne analysen.

På grunn av at antall innbyggere i de ulike aldersgruppene svinger over tid, har aldersgruppen 29-79 år som alderspanel representerer i den norske befolkning, vokst med 305 000 personer, fra vel 2,2 millioner i 1986 til over 2,5 millioner i 1999, en vekst på 13,9%. Hvis en sammenligner en prosentfordeling for de personer som inngår i alderspanelet (29-79 år) i 1986 med prosentfordelingen for alderspanelet (29-79 år) i 1999, vil veksten i antall personer ha viktige implikasjoner. Om for eksempel 50% av alderspanelet i 1986 oppga at de gikk lengre skiturer i 1986 og like mange prosent (50%) oppga at de gikk skiturer i 1999, betyr det at prosentandelen var stabil. MEN det faktum at antall personer i befolkningen i 29-79 års alderen økte med 305 000 personer i løpet av denne 13 års perioden betyr at en **stabil prosentandel** egentlig gjenspeiler at 150 000 **flere personer** gikk lengre skiturer i 1999 enn i 1986, dvs. en vekst på 13,9%. (50% av 2,2 millioner innbyggere i 1986 betyr 1,1 millioner på skitur i 1986. 50% av 2,5 millioner innbyggere i 1999 betyr 1,25 millioner på skitur i 1999, dvs. en vekst på 150 000 utøvere).

HELT STABILE PROSENT TALL I SAMMENLIGNINGER AV ATFERDEN TIL ALDERSPANELET INDIKERER AT ANTALL UTØVERE, ELLER ”MARKEDET” MÅLT I VOKSNE PERSONER, HAR ØKT MED 13,9%. EN NEDGANG I EN ATFERDS- ELLER RESSURS-INDIKATOR FRA 1986 TIL 1999 MÅ VÆRE MER ENN 12,2% FOR AT ENDRINGEN SKAL VÆRE NEGATIV MÅLT I PERSONER ELLER GJENNOMSNTTLIG ANTALL FERIEDAGER M.M. (Antall voksne innbyggere i Norge var 12,2% færre i 1986 enn i 1999 og 13,9% flere i 1999 enn i 1986, for aldersgruppen 29-79 år).

Det som sammenligninger av alderspanelet derfor viser, er ”endring i ”markedsandel” i et marked som har økt med vel 300 000 flere voksne norske innbyggere i 29-79 års alderen fra 1986 til 1999. Men endringstallene er da ikke korrigert for at innvandrere sannsynligvis reiser i større grad til tidligere hjemland i feriene, og kan utøve andre former for utendørs rekreasjon enn nordmenn forøvrig.

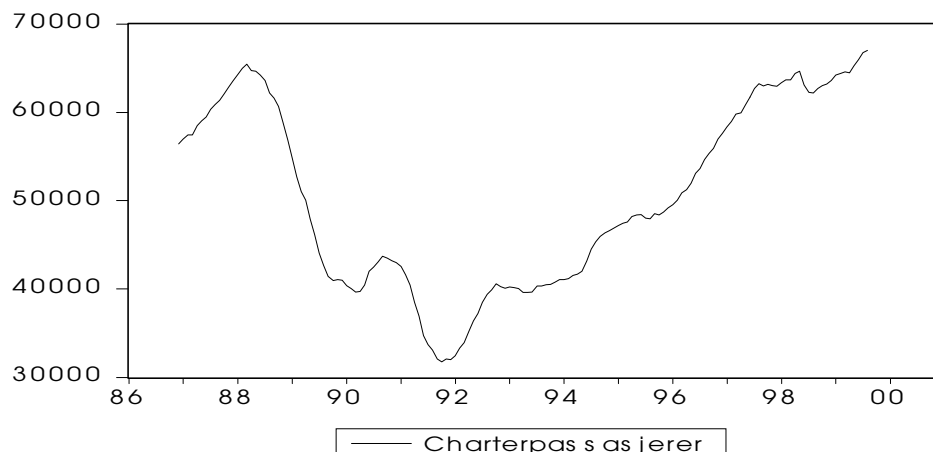
8 Unormale måletidspunkt

Et hovedproblem her er at panelstudien stort sett omfatter kun to tidspunkt eller perioder, dvs. årene 1986 og 1999. Hvis ett eller begge disse årene har vært preget av uvanlige forhold kan en risikere å feilvurdere den langsiktige utviklingen. Hvis basisåret (1986) for eksempel er preget av unormal høy reise- eller rekreasjonsaktivitet, for eksempel på grunn av uvanlig godt vær eller gode økonomiske tider, og oppfølgingsåret (1999) er preget av uvanlig dårlig vær eller lav økonomisk aktivitet kan opplysninger fra slike avvikende år gi feilaktig indikasjon på hva som er langtidstrendene. Om basisåret er preget av høyere aktivitet enn normalt og oppfølgingsåret av unormal lav aktivitet, vil resultat være at ”trenden” er negativ (synkende) til tross for at den muligens egentlig er positiv (økende).

I hvor stor grad unormale forhold har påvirket opplysningene fra 1986 og 1999 er usikkert. Det vi vet er at årene 1986 og 1999 begge var økonomisk sterke år med høykonjunktur, slik at disse to årene sannsynligvis kan representere to ”toppår” økonomisk sett for den norske befolkning. Men presseoppslag viser samtidig at flere spesielle forhold kan ha påvirket ferie- og fritidsatferden i 1999. For det første ble det en betydelig overkapasiteten av fly etter at den nye hovedflyplassen på Gardermoen åpnet høsten 1998. Det førte til betydelig prispress, store inntektstap blant norske flyselskap og også en større konkurs høsten 1999 (Colour Air). Unormalt lave flypriser kan ha bidratt til flere kortere fritidsreiser i inn- og utland enn ”normalt” med tilsvarende forandringer i rekreasjonsmønsteret. At nordmenn på forsommeren 1999 for første gang også fikk tilbakebetalt skattepengene sine før sommerferien, mot tidligere på høsten, kan også ha slått ut i høyere rekreasjonsaktivitet sommeren 1999 enn tidligere år. Det er derfor mulig at 1999 var et år med unormal høy aktivitet. Men flere uavhengige indikatorer viser at 1986 sannsynligvis også var et helt spesielt toppår når det gjelder rekreasjonsaktivitet. Om værforhold og andre faktorer også var forskjellige i 1986 og 1999, og bidro til ”unormale” utslag, er foreløpig ikke vurdert nærmere.

Et annet viktig problem med panelstudier som kun omfatter to undersøkelses-tidspunkt (1986 og 1999), er at de to målingene lett kan føre til tolkninger som om det har vært en jevn utvikling fra det ene målepunktet (året) til den andre. En rekke forhold påvirker etterspørselen etter reiser og det er nok sjeldent at utviklingen over tid er jevn. Ikke minst bidrar klimatiske og økonomiske svingninger til at etterspørselen varierer fra år til år og mellom samme sesonger ulike år. At norsk etterspørsel etter enkelte former for fritidsreiser varierer betydelig

med de økonomiske konjunkturer er utviklingen av charterreisene til utlandet et eksempel på. Charterstatistikken viser at etterspørselen blant nordmenn etter charterturer til utlandet sank radikalt fra en topp under høykonjunkturen i 1987/88 til en bunn i 1992, hvor norsk økonomi bedret seg igjen, for så å stige markant igjen fram til 1999 hvor etterspørselen var oppe igjen på omtrent samme nivå som i 1998 (figur 1).

Figur 1: Langtidsutviklingen av chartertrafikken til utlandet fra Norge målt i antall passasjerer per måned som et glidende 12 måneders gjennomsnitt for å korrigere for sesongsvingningene.

Dette er et eksempel på at en panelstudie som baserer seg på data kun fra to år (1986 og 1999) ikke nødvendigvis gir noen god indikator på langtidstrenden for nordmenns interesse for en bestemt type fritidstilbud.

Panelstudier som dekker en bestemt avgrenset tidsperiode, gir også tolkningsproblemer hvis varigheten på perioden (som i dette tilfellet er 13 år) er for kort til at en eller flere årsaksfaktorer kan få effekt. I de tilfelle hvor det er forsinkelsesmekanismer som fører til at "lag-effekter" oppstår først etter at det har gått 13 år, vil slike effekter ikke bli målt. Det er ikke uvanlig å tro at en del sosiale endringer først gir effekter lang tid etterpå. Hvis det er riktig vil denne panelstudien ikke registrere slike langvarig forsinkede effekter. SSB hevder for eksempel at (sitat) " det synes også som om økonomiske nedgangstider, som dem vi opplevde på slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet, kan gi varige negative ettervirkninger..... det er rimelig å anta at hver epoke med negativ utvikling på arbeidsmarkedet etterlater seg grupper av arbeidstakere og husholdninger som ikke helt klarer å "reise seg" etter problemprioden" (Sosial Utsyn 2000). Hvis en del først "reiser seg" etter 1999 er over, vil slike forsinkede effekter ikke være registrert i denne panelstudien. Slike effekter kan ha endret disse gruppenes rekreasjonsvaner vesentlig, men i hvilken retning er usikkert. De berørte utgjør en relativt mindre gruppe, slik at det neppe har gitt betydelige utslag i opplysningene som her er presentert.

Hovedkonklusjonen etter denne gjennomgangen av metodeproblemer er at det neppe er vesentlige feilkilder i dataene, men det er usikkerhet i tolkningen av opplysningene, spesielt om de registrerte "trendene" vil fortsette. Opplysningene bør derfor brukes med forsiktighet.

Referanser:

Henderson, A. 2000. Gender Inclusion as a Recreation Trend. I Gartner, W. and Lime, D.W. (eds.) Trends in Outdoor Recreation, Leisure and Tourism. CAB International, Wallingford, UK. (i trykken).

Simmons Market Research Bureau, Inc. 1994. Market research. USA

Sosialt utsyn, 2000, Statistiske analyser, Statistisk sentral byrå. Oslo/kongsvinger

Stangeby, I. og Norheim, B. 1999. Konkurransflater i persontransportmarkedet - drivkrefter og utviklingstrekk. TØI notat 1150/1999. Oslo.

Teigland, J. 1986 Slalåmmarkedet i Norge. Utviklingen til nå og framtidsutsiktene. Rapport nr. 1/86 Telemark økonomisk-administrative utviklingsenter, Bø i Telemark

Teigland, J. 1994. Konsekvenser av naturinngrep for fritidsbruken av natur. Erfaringer fra kraftutbygging i Aurlandsdalen. Rapport nr. 83 fra Telemarksforskning, Bø i Telemark

Teigland 1996. Kundenes krav til utleiehytter og feriehus. Rapport 1/96. Vestlandsforskning. Sogndal.

Teigland, J. 1996. Endrer etterspørselen etter reiselivsgoder seg? En internasjonal kunnskapsoversikt om trender og drivkrefter i kort og langsiktige endringsprosesser. VF-rapport 9/96. Sogndal.

Teigland, J. 1997. Potensiell/latent etterspørsel etter fritidsreiser og sosial og kulturell endring som kan påvirke utviklingen. En internasjonal kunnskapsoversikt. VF-rapport 16/97. Sogndal.

Thomsen, I. 1980. Prinsipper og metoder for Statistisk Sentralbyrås utvalgsundersøkelser. Samfunnsøkonomiske studier nr. 33. SSB Oslo